

Risale-i Nur Külliyyatı'ndan

Tabiat Risalesi

*Bediüzzaman
Said Nursi*

Tabiat Risalesi

Bediüzzaman Said Nursî

Risale-i Nur Külliyyati'ndan

Tabiat Risalesi

Bediüzzaman

Said Nursî

İstanbul - 2008

TABIAT RİSALESİ

Copyright © Şahdamar Yayınları, 2008

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Ltd. Şti.'ne aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Ltd. Şti.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

ISBN

978-975-9090-93-7

Yayın Numarası

82

Basım Yeri ve Yılı

Çağlayan Matbaası

Sarnıç Yolu Üzeri Nu: 7 Gaziemir / İZMİR

Tel: (0232) 252 20 96

Ocak 2008

Genel Dağıtım

Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım

Merkez Mah. Soğuksu Cad. Nu: 31 Tek-Er İş Merkezi

Mahmutbey/İSTANBUL

Tel: (0212) 410 50 00 Faks: (0212) 444 85 96

Şahdamar Yayınları

Emniyet Mahallesi Huzur Sokak Nu: 5

34676 Üsküdar/İSTANBUL

Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20

www.sahdamaryayinlari.com

İçindekiler

Yirmi Beüncü Lem'a (Tabiat Risalesi)	1
İhtar	1
Şu Sırrı İzahtan Ewel Bir İhtar	5
Mukaddime	7
Amma Birinci Yol ki	9
Birincisi	9
İkinci Muhal	13
Üçüncü Muhal	15
Amma İkinci Mesele	18
Birincisi	19
İkinci Muhal	21
Üçüncü Muhal	23

f _____ **Tabiat Risalesi**

Üçüncü Kelime.....	26
Birincisi.....	27
İkinci Muhal.....	29
Üçüncü Muhal.....	38
Birinci Misal.....	38
İkinci Misal.....	43
Hâtime.....	65
Birinci Suâl.....	66
İkinci Suâl.....	73
Üçüncü Suâl.....	82
Kaynakların Tespitinde Faydalınalan	
Kaynaklar.....	91
Karma İndeks.....	92

Yirmi Üçüncü Lem'a

Tabiat Risalesi

On Yedinci Lem'a'nın On Altıncı Notası iken, ehemmiyetine binâen Yirmi Üçüncü Lem'a olmuştur. Tabiattan gelen fikr-i küfrîyi dirilmeyecek bir surette öldürüyor, küfrün temel taşını zîr u zeber ediyor.

İhtar

Şu notada tabîiyyûnun münkir kısmının gittikleri yolun iç yüzü ne kadar akıldan uzak ve ne kadar çirkin ve ne derece hurafe olduğu, lâakal doksan muhâli tazammun eden dokuz muhal ile beyan

Fikr-i küfrî: İnkâr düşüncesi.

Lâakal: En az.

Muhal: İmkânsız.

Münkir: İnkâr eden, inanmayan.

Tabîiyyûn: Hz. Yaradan'ı

inkâr edip tabiatı yaratıcı sayan kimseler.

Tazammun etmek: İçermek, ihtiva etmek.

Zîr ü zeber: Darmadağın, alt üst.

edilmiş. Sâir risalelerde o muhaller kısmen izah edildiğinden burada gayet muhtasar olmak haysiyetiyle bazı basamaklar tayyedilmiştir. Onun için, birdenbire bu kadar zâhir ve âşikâre bir hurafeyi nasıl bu meşhur âkil feylesoflar kabul etmişler, o yolda gidiyorlar, hatıra geliyor.

Evet onlar, mesleklerinin iç yüzünü görememişler. Hem hakikat-i meslekleri ve mesleklerinin lâzımı ve muktezası odur ki yazılmış her bir muhâlin ucunda beyan edilen o çirkin ve müstekreh ve gayr-i mâkul^{1(Hâşiye)} hülâsa-yı mezhepleri,

---

1 (Hâşiye) Bu risalenin sebep-i telifi; gayet müte-

Âkil: Akıllı.

Hülâsa-yı mezhep: Takip edilen yolun, düşüncenin özeti.

Gayr-ı mâkul: Akla aykırı.

Hakikat-i meslek: Mesleğin gerçek durumu, takip edilen yolun iç yüzü.

Muhtasar: Kısa, özet.

Mukteza: Gerektirici sebep.

Müstekreh: Çirkinleşmiş, iğrenç.

Tayyetmek: Geçmek, atlamak, temas etmemek.

mesleklerinin lâzımı ve zarurî muktezası olduğunu gayet bedihî ve kat'î burhanlarla şüphesi olanlara tafsilen beyan ve isbat etmeye hazırım.

---

câvizâne ve gayet çirkin bir tarz ile hakâik-i imaniyeyi tezyif edip, bozulmuş aklı yetişmediği şeye hurafe deyip, dinsizliği tabiata bağlayarak Kur'ân'a hücum edilmesidir. O hücum ise şiddetli bir hiddeti, kalbe (kaleme) verdi ki; şiddetli ve galiz tokatları, o mülhidlere ve haktan yüz çeviren bâtil mezheplilere yedirdi. Yoksa Risale-i Nur'un mesleği, nezihâne ve nazikâne ve kavl-i leyyindir.

Bedihî: Açık, âşikâr.

Burhan: Delil.

Galiz: Ağır.

Hakaik-i imaniye: İman hakikatleri.

Kavl-i leyyin: Yumuşak söz, ifade.

Mülhid: İnançsız, ateist, dinsiz.

Mütecavizâne: Haddi

aşarak, ileri giderek.

Nezihâne: Tertemiz, dupduru olarak.

Sebeb-i te'lif: Yazma sebebi.

Tafsilen: Genişçe, ayrıntılı.

Tezyif etmek: Değersizleştirmek, hafife almak, alay etmek.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضِ¹

Şu âyet-i kerîme, istifham-ı inkârî ile “Cenâb-ı Hak hakkında şek olmaz ve olmamalı.” demekle; vücûd ve vahdâniyet-i ilâhiye, bedâhet derecesinde olduğunu gösteriyor.

¹ “Peygamberleri onlara: Hiç gökleri ve yeri yaratan Yüce Yaratıcı hakkında şüphe edilebilir mi? dedi.” (İbrahim sûresi, 14/10).

Bedâhet: Açıklık, gözle görülür olma.

İstifham-ı inkârî: Ret fikrini daha güçlü anlatmak için kullanılan olumsuz soru üslûbu, “Yaratıcının varlığında

şüphe olur mu?” gibi.

Şek: Şüphe.

Vahdâniyet-i ilâhiye: Allah’ın birliği.

Vücud: Varlık, var olma.

Şu Sırrı İzahtan Evvel Bir İhtar

1338'de Ankara'ya gittim.¹ İslâm Ordusu'nun Yunan'a galebesinden neşe alan ehl-i imanın kuvvetli efkârı içinde gayet müthiş bir zındıka fikri, içine girmek ve bozmak ve zehirlendirmek için dessayâne çalıştığını gördüm. Eyvah dedim, bu ejderha imanın erkânına ilişecek! O vakit, şu âyet-i kerîme bedâhet derecesinde vücûd ve vahdâniyeti ifham ettiği cihetle ondan istimdâd edip, o zındıkanın başını dağıtacak derecede Kur'ân-ı Hakîm'den alınan kuvvetli bir burhanı, Nur'un Arabî risalesinde yazdım. Ankara'da, Yeni Gün

---

¹ Yani 1922 yılında.

Dessayâne: Sinsice.

Erkân: Esaslar, temeller.

Galebe: Yenme.

Ifham: Anlatma, ifade

etme.

İstimdâd: Medet, yardım isteme.

Zındıka: Dinsizlik.

Matbaası'nda tab' ettirmiştim. Fakat maatteessüf Arabî bilen az ve ehemmiyetle bakanlar da nadir olmakla beraber, gayet muhtasar ve mücmel bir surette o kuvvetli burhan tesirini göstermedi. Maatteessüf o dinsizlik fikri hem inkişâf etti, hem kuvvet buldu. Bilmecburiye, o burhanı Türkçe olarak bir derece beyan edeceğim. O burhanın bazı parçaları, bazı risalelerde tam izah edildiğinden burada icmâlen yazılacaktır. Sâir risalelerde inkısam etmiş olan müteaddit burhanlar, bu burhanda kısmen ittihat ediyor; her biri bunun bir cüzü hükmüne geçiyor.

Bilmecburiye: Mecburen.	Maatteessüf: Esefle, maalesef.
İcmâlen: Kısaca, özet olarak.	Mücmel: Kısa ve öz, hulâsa.
İnkısam: Kısımlara ayrılmış, bölünmüş.	Müteaddit: Birçok.
İnkişaf: Gelişmek, yayılmak.	Tab' etmek: Basmak, yayımlamak.
İttihat etmek: Birleşmek.	

Muḳaddime

Ey insan! Bil ki, insanların ağzından çıkan ve dinsizliği işmam eden dehşetli kelimeler var. Ehl-i iman, bilmeyerek istimal ediyorlar. Mühimlerinden üç tanesini beyan edeceğiz:

Birincisi: “*Evcedethü’l-esbab*”. Yani: “Esbap, bu şeyi îcad ediyor.”

İkincisi: “*Teşekkele binefsihî*”. Yani: “Kendi kendine teşekkür ediyor, oluyor, bitiyor.”

Üçüncüsü: “*İktezathü’t-tabiat*”. Yani: “Tabîîdir, tabiat iktiza edip îcad ediyor.”

Evet madem mevcudât var ve inkâr edilmez. Hem her mevcud, sanatlı ve

---

İktiza etmek: Gerektirmek.

İstimal etmek: Kullan-

mak.

İşmam etmek: Hissettirmek, koklatmak.

hikmetli vücûda geliyor. Hem madem kadîm değil, yeniden oluyor. Her hâlde ey mülhid! Bu mevcudu, meselâ bu hayvanı ya diyeceksin ki esbab-ı âlem, onu îcad ediyor; yani esbabın içtimâında o mevcud vücûd buluyor veyahut o kendi kendine teşekkül ediyor veyahut tabiat muktezası olarak, tabiatın tesiriyle vücûda geliyor veyahut bir Kadîr-i Zülcelâl'in kudretiyle îcad edilir. Madem, aklen bu dört yoldan başka yol yoktur; evvelki üç yol muhal, battal, mümtenî, gayr-i kabil oldukları

Battal: İşe yaramaz, boş.

Esbab-ı âlem: Âlemde var olan sebepler, maddî unsurlar.

Gayr-ı kabil: Mümkün olmayan.

İçtima: Toplanma, bir araya gelme.

Kadîm: Başlangıcı olmayan, ezeli.

Kadîr-i Zülcelâl: Büyüklük ve gücün yegâne sahibi Hz. Allah.

Mülhid: İnkâr eden, inançsız.

Mümteni: İmkânsız.

kat'î isbat edilse bizzarûre ve bilbedâhe dördüncü yol olan tarîk-i vahdâniyet şek-siz, şüphesiz sâbit olur.

Amma Birinci Yol ki

Esbab-ı âlemin içtimâyıyla teşkil-i eşya ve vücûd-u mahlûkattır. Pek çok muhâlâtından yalnız üç tanesini zikrediyoruz.

Birincisi

Bir eczahânedede gayet muhtelif madde-lerle dolu, yüzer kavanoz şişeler bulunuyor.

Bilbedâhe: Açıkça.

Bizzarure: Zarurî, kesin olarak.

Esbab-ı âlem: Âlemde var olan sebepler, maddî unsurlar.

Muhâlât: Muhaller, mümkün olmayan şeyler.

Şek: Şüphe.

Tarîk-i vahdâniyet:

Allah'ın birliğini isbat eden yol.

Teşkil-i eşya: Eşyanın meydana gelmesi, oluşması.

Vücûd-u mahlûkat: Varlıkların meydana gelmesi, vücud bulması.

O edviyelerden zîhayat bir macun istenildi. Hem hayattar, harika bir tiryak onlardan yapılmak îcab etti. Geldik, o eczahâ-nede o zîhayat macunun ve hayattar tiryakin çoklukla efrâdını gördük. O macunlardan her birisini tetkik ettik.

Görüyoruz ki o kavanoz şişelerden her birisinden, bir mizan-ı mahsusla, bir-iki dirhem bundan, üç-dört dirhem ötekinden, altı-yedi dirhem başkasından ve hâkezâ muhtelif miktarlarda eczâlar alınmış. Eğer birinden, bir dirhem ya noksan veya fazla alınsa o macun zîhayat olamaz, hâsiyetini gösteremez. Hem o hayattar tiryakı

Edviye: İlâçlar.

Hâkezâ: Böylece, bunun gibi.

Hâsiyet: Bir şeye has özellik, tesir.

Hayattar: Canlı, dipdiri.

Mizan-ı mahsus: Özel, hassas ölçü.

Tiryak: Zehirin etkisini gideren ilaç, panzehir.

Zîhayat: Canlı.

da tetkik ettik. Her bir kavanozdan bir mizan-ı mahsus ile bir madde alınmış ki zerre miktarı noksan veya ziyade olsa, tiryak hâssasını kaybeder. O kavanozlar elliden ziyade iken, her birisinden ayrı bir mizan ile alınmış gibi ayrı ayrı miktarda eczâları alınmış.

Acaba hiçbir cihette imkân ve ihtimal var mı ki o şişelerden alınan muhtelif miktarlar, şişelerin garip bir tesadüf veya fırtınalı bir havanın çarpmasıyla devrilmesinden her birisinden alınan miktar kadar yalnız o miktar aksın, beraber gitsinler ve toplanıp o macunu teşkil etsinler? Acaba bundan daha hurafe, muhal, bâtil bir şey var mı? Eşek muzaaf bir eşekliğe girse, sonra insan olsa, “Bu fikri kabul etmem!” diye kaçacaktır.

Hâssa: Özellik.

Muzaaf: Kat kat,
katmerli.

İşte bu misal gibi her bir zîhayat elbette, zîhayat bir macundur ve her bir nebat, hayattar bir tiryak gibidir ki; çok müteaddit eczâlardan, çok muhtelif maddelerden, gayet hassas bir ölçü ile alınan maddelerden terhib edilmiştir.

Eğer esbaba, anâsıra isnad edilse ve “esbap îcad etti” denilse aynen eczahâne-deki macunun, şişelerin devrilmesinden vücûd bulması gibi, yüz derece akıldan uzak, muhal ve bâtıldır.

Elhâsıl: Şu eczahâne-i kübrâ-yı âlemde Hakîm-i Ezelî'nin mizan-ı kaza ve kaderiyle alınan mevâdd-ı hayatiye, hadsiz bir hik-

Anâsır: Unsurlar, öğeler.

Eczahane-i kübrâ-yı

âlem: Pek büyük âlem eczahanesi.

Hakîm-i Ezelî: Her işi yerli yerinde yapan hikmeti sonsuz, Hz. Allah.

Mevâdd-ı hayatiye:

Hayat için gerekli maddeler.

Mizan-ı kaza ve kader:

Cenâb-ı Hakk'ın takdir ve tecellilerindeki ölçü, denge.

Müteaddit: Sayılı, birkaç.

met ve nihâyetsiz bir ilim ve her şeye şâmil bir irade ile vücûd bulabilir. “Kör, sağır, hudutsuz, sel gibi akan küllî anâsır ve tabâyi ve esbâbın işidir.” diyen bedbaht, “O tiryak-ı acîb, kendi kendine şişelerin devrilmesinden çıkıp olmuştur.” diyen divane bir hezeyancı, sarhoş bulunan bir ahmaktan daha ziyâde ahmaktır. Evet o küfür ahmakâne, sarhoşâne, divanece bir hezeyandır.

İkinci Muhal

Eğer her şey, Vâhid-i Ehad olan Kadîr-i Zülcelâl’e verilmezse, belki esbaba isnad edilse, lâzım gelir ki; âlemin pek çok anâsır ve esbabı, her bir zîhayatın vücûdunda

Hezeyan: Saçmalık.

Kadîr-i Zülcelâl: Büyük-
lük ve gücün yegâne
sahibi Hz. Allah.

Şâmil: İçine alan,
kapsayan.

Tabâyi: Tabiatlar.

Tiryak-ı acib: Harika
ilâç.

Vâhid-i Ehad: Bir ve
tek, Yüce Allah.

müdahalesi bulunsun. Hâlbuki sinek gibi bir küçük mahlûkun vücûdunda kemâl-i intizam ile gayet hassas bir mizan ve tamam bir ittifak ile muhtelif ve birbirine zıt, mübâyin esbâbın içtimâî, o kadar zâhir bir muhâldir ki sinek kanadı kadar şuuru bulunan, “Bu muhaldir, olamaz!” diyecektir. Evet bir sineğin küçücük cismi, kâinatın ekser anâsır ve esbâbı ile alâkadardır; belki bir hülâsasıdır. Eğer Kadîr-i Ezelî’ye verilmezse o esbab-ı maddiye onun vücûdu yanında bizzât hazır bulunmak lâzım; belki onun küçücük cismine girmek gerektir. Belki cisminin küçük bir numûnesi olan gözündeki bir hüceyresine girmeleri îcab ediyor. Çünkü sebep maddî ise

Esbâb-ı maddiye: Maddî sebepler.

Kadîr-i Ezelî: Güç ve kuvvetinin başlangıcı ve sonu olmayan Hz. Allah.

Kemâl-i intizam: Mükemmel sıralanış, düzen.

Mübâyin: Ayrı, zıt.

müsebbebin yanında ve içinde bulunması lâzım geliyor. Şu hâlde, iki sineğin iğne ucu gibi parmakları yerleşmeyen o hüceyrecikte erkân-ı âlem ve anâsır ve tabayiin, maddeten içinde bulunup, usta gibi içinde çalışıklarını kabul etmek lâzım geliyor.

İşte, sofestâinin en eblehleri dahi, böyle bir meslekten utanıyorlar.

Üçüncü Muhal

اَلْوَاْحِدُ لَا يَضْدُرُّ اِلَّا عَنِ الْوَاْحِدِ¹ kaide-i mukarreresiyle “Bir mevcudun vahdeti

¹ Bkz.: eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal* 2/124; el-Îcî, *Kitabü'l-Mevâkıf* 2/589.

Ebleh: Pek akılsız, pek budala.

Erkân-ı âlem: Âlemin esasları, temelleri.

Kaide-i mukarrere: Şüphe duyulmayan, sağlam kaide, kural.

Müsebbeb: Sebebe bağlı olarak meydana gelen netice.

Sofestâî: Şüpheci.. değişmez gerçeğin varlığına inanmayan.

Vahdet: Birlik.

varsa elbette, bir vâhiddin, bir elden sudûr edebilir.” Hususan o mevcud, gayet mükemmel bir intizam ve hassas bir mizan içinde ve câmi bir hayata mazhar ise bilbedâhe, sebab-i ihtilâf ve keşmekeş olan müteaddit ellerden çıkmadığını; belki gayet Kadîr, Hakîm olan bir tek elden çıktığını gösterdiği hâlde; hadsiz ve câmid ve cahil, mütecâviz, şuursuz, karmakarışıklık içinde, kör, sağır esbab-ı tabiiyenin karmakarışık ellerine –hadsiz imkânât yolları içinde ve içtima ve ihtilât ile o esbâbın

Bilbedâhe: Açıkça.

Câmi: Kapsamlı, şümüllü.

Câmid: Cansız.

Esbâb-ı tabîye: Tabîi sebepler.

Hakîm: Her şeyi yerli yerince yapan.

İhtilât: Karışma.

Kadîr: Kudreti Sonsuz

Hz. Allah.

Müteaddit: Birçok.

Mütecaviz: Haddi aşan, çok fazla.

Sebeb-i ihtilâf: Farklılık sebebi.

Sudûr etmek: Meydana gelmek, çıkmak.

Vâhid: Bir.

körlüğü, sağırlığı ziyadeleştığı hâlde– o muntazam ve mevzûn ve vâhid bir mevcudu onlara isnad etmek, yüz muhali birden kabul etmek gibi akıldan uzaktır.

Haydi bu muhalden kat-ı nazar, esbab-ı maddiyenin elbette, tesirleri, mübâşeretle ve temasla olur. Hâlbuki o esbab-ı tabiiyenin temasları, zîhayat mevcudların zâhirleriyle. Hâlbuki görüyoruz ki; o esbab-ı maddiyenin elleri yetişmediği ve temas edemedikleri o zîhayatın bânını, on defa zâhirinden daha muntazam, daha latîf, sanatça daha mükemmeldir. Esbab-ı maddiyenin elleri ve âletleriyle hiçbir cihetle yerleşemedikleri, belki tam zâhirine de

---

Esbab-ı maddiye: Maddî sebepler.

Kat-ı nazar: “Bir tarafa.. şöyle dursun.”

Mevzun: Ölçülü, tartılı.

Mübaşeret: Doğrudan doğruya, bizzat kendisinin yapması.

Zîhayat: canlı.

temas edemedikleri küçücük zîhayat, küçücük hayvancıklar, en büyük mahlûklardan daha ziyâde sanatça acîb, hilkatçe bedî bir surette oldukları hâlde, o câmid, cahil, kaba, uzak, büyük ve birbirine zıt olan sağır, kör esbaba isnad etmek yüz derece kör, bin derece sağır olmakla olur!

Amma İkinci Mesele

“Teşekkele binefsihî” dir. Yani: Kendi kendine teşekkül ediyor. İşte bu cümlenin dahi çok muhalâtı var; çok cihetle bâtıldır, muhaldır. Numûne için muhalâtından üç tanesini beyan ederiz:

Acîb: Şaşırtıcı, hayret verici.

Bâtıl: Yanlış, doğru olmayan.

Bedî: Harika, eşsiz, orijinal.

Hilkat: Yaratılış.

Muhalât: Muhaller, mümkün olmayan şeyler.

Teşekkül etmek: Meydana gelmek, oluşmak, şekil almak.

Birincisi

Ey muannit münkir! Senin enaniyetin seni o kadar ahmaklaştırmış ki yüz muhali birden kabul etmeyi bir derece hükmediyorsun. Çünkü sen mevcutsun ve basit bir madde ve câmid ve tagayyürsüz değilsin. Belki, daima teceddüdde olarak gayet muntazam bir makine ve harika ve daima tahavvülde bir saray gibisin. Senin vücudunda her vakit zerreler çalışıyorlar. Senin vücûdun kâinatla hususan rızık münasebetiyle, hususan bekâ-yı nev'i itibarıyla alâkadar ve alış verişi vardır. Senin vücudunda çalışan zerreler, o münasebâtı bozmamak

Beka-yi nev'î: Kendi türünün devam etmesi, yok olmaması.

Enaniyet: Benlik, gurur.

Muannid: İnatçı.

Münkir: İnkâr eden

inanmayan.

Tagayyür: Değişim, başkalaşma.

Tahavvül: Başkalaşma, hâl değiştirme.

Teceddüd: Yenilenme.

ve o alâkadarlığı kırmamak için dikkat ediyorlar. Öylece ihtiyatla ayaklarını atıyorlar. Güya bütün kâinata bakıyorlar. Senin münasebâtını kâinatta görüp öyle vaziyet alıyorlar. Sen zâhirî ve bâtinî duygularıyla o zerrelere, o harika vaziyetine göre istifade edersin. Eğer sen vücudundaki zerrelere, Kadîr-i Ezelî'nin kanunuyla hareket eden küçücük memurları veya bir ordusu veya kalem-i kaderin uçları (her bir zerre bir kalem ucu) veya kalem-i kudretin noktaları (her bir zerre bir nokta) olduğunu kabul etmezsen, o vakit senin gözünde çalışan her bir zerreye öyle bir göz lâzım ki senin mecmû-u cesedinin her tarafını

Bâtinî: İçte olan, görünmeyen.

Kadîr-i Ezelî: Güç ve kuvvetinin başlangıcı ve sonu olmayan Hz. Allah.

Kalem-i kader: Kader

kalemi.

Mecmû-u cesed: Vücudun bütünü, geneli.

Zâhirî: Görünen, görünürdeki.

görmekle beraber, münasebettar olduğun bütün kâinatı dahi görecek bir gözü ve bütün senin mâzi ve müstakbel ve nesil ve aslın ve anâsırının menbalarını ve rızkının madenlerini bilecek, tanıyacak yüz dâhî kadar bir akıl vermek lâzım geliyor. Senin gibi bu meselelerde zerre kadar akli olmayanın bir zerresine bin Eflâtun kadar bir ilim ve şuur vermek, bin derece divanece bir hurafeciliktir!

İkinci Muhal

Senin vücudun bin kubbeli harika bir saraya benzer ki her kubbesinde taşlar, direksiz birbirine başbaşa verip, muallâkta durdurulmuş. Belki senin vücûdun, bin defa bu saraydan daha acîbdir. Çünkü o saray-ı vücudun, daima kemâl-i intizamla

---

Anâsır: Unsurlar, öğeler. bir düzen ve ahenk.

Kemâl-i intizam: Tam **Muallâk:** Asılı, asılmış.

tazelenmektedir. Gayet harika olan rûh, kalb ve mânevî letâiften kat-ı nazar, yalnız cesedindeki her bir âzâ, bir kubbeli menzil hükmündedir. Zerrelere, o kubbedeki taşlar gibi birbirleriyle kemâl-i muvâzene ve intizam ile başbaşa verip harika bir bina, fevkalâde bir sanat, göz ve dil gibi acîb birer mucize-i kudret gösteriyorlar. Eğer bu zerrelere, şu âlemin ustasının emrine tâbi birer memur olmasalar; o vakit her bir zerre, umum o cesetteki zerrelere hem hâkim-i mutlak, hem her birisine mahkûm-u mutlak, hem her birisine misil, hem hâkimiyet

Âzâ: Uzuvarlar, organlar.

Hâkim-i mutlak: Her şeye hükmeden, güçlü hâkim.

Kat-ı nazar: “Bir tarafa.. şöyle dursun.”

Kemâl-i muvazene: Mükemmel bir denge ve ayar.

Letâif: Manevî duygular, ruhanî dinamikler.

Mahkûm-u mutlak: Herkesin ve her şeyin hükmü ve idaresi altında olan.

Mucize-i kudret: Allah'ın eşsiz kudretinin harikulâde bir göstergesi.

noktasında zıt, hem yalnız Vâcibü'l-vücûd'a mahsus olan ekser sıfâtın masdarı, menbaı; hem gayet mukayyed, hem gayet mutlak bir surette olmakla beraber, sırr-ı vahdetle yalnız bir Vâhid-i Ehad'in eseri olabilen gayet muntazam bir masnû-u vâhidi o hadsiz zerrâta isnad etmek, zerre kadar şuuru olan bunun pek zâhir bir muhal belki yüz muhâl olduğunu derk eder.

Üçüncü Muhal

Eğer senin vücudun, Vâhid-i Ehad olan Kadîr-i Ezelî'nin kalemiyle mektup

Ekser: Birçok, en çok.

Masnû-u vâhid: Bir tek sanat eseri.

Mektup: Yazılmış.

Muhal: İmkânsız.

Mukayyet: Kayıtlı, sınırlı.

Sırr-ı vahdet: Birlik sırrı.

Vâcibü'l-vücûd: Varlığı kendinden ve kesin olan, tek ve yektâ Zat.

Vâhid-i Ehad: Bir ve tek, Yüce Allah.

Zerrât: Zerreler, en küçük parçalar.

olmazsa ve tabiata, esbaba mensup matbû ise o vakit senin vücudundaki bir hüceyre-i bedenden tut, birbiri içinde daireler misillü, binler mürekkepler adedincede tabiat kalıplarının bulunması lâzım gelir. Çünkü meselâ bu elimizdeki kitap eğer mektup olsa bir tek kalem, kâtibinin ilmine istinad edip, bütün onları yazar. Eğer o, mektup olmazsa ve onun kalemine verilmese, kendi kendine olmuş denilse veya tabiata verilse o vakit matbû kitap gibi, her bir harfi için ayrı bir demir kalem lâzımdır ki tab' edilsin.

Nasıl ki matbaada hurûfât adedincede demir harfler bulunur sonra o harfler

Hurûfât: Harfler.

Hüceyre-i beden:

Bedende bir hücrecik.

İstinad etmek:

Dayanmak.

Matbû: Tab edilmiş, basılmış.

Tab' etmek: Basmak, yayımlamak.

vücûd bulur. O vakit bir tek kaleme bedel, o hurûfât adedince kalemler bulunması lâzım gelir. Belki o hurûfât içinde – bazen olduğu gibi– küçük kalem ile bir büyük harfte bir sayfa ince hatla yazılmış ise binler kalem bir tek harf için lâzım geliyor. Belki birbirinin içine girip muntazam bir vaziyetle, senin cesedin gibi bir şekil alıyorsa o vakit her bir dâirede, her bir cüz için, o mürekkebât adedince kalıplar lâzım geliyor. Haydi, yüz muhal içinde bulunan bu tarzı, mümkün desen dahi bu muntazam sanatlı demir harfleri ve mükemmel kalıpları ve kalemleri yapmak için yine bir tek kaleme verilmezse o kalemler, o kalıplar, o demir harflerin yapılması için onların adetlerince yine kalemler, kalıplar ve harfler lâzım. Çünkü onlar da yapılmışlar

---

Mürekkebât: Parçalar- dan oluşan, iç içe olan.

ve onlar da muntazam sanatlıdırlar. Ve hâkezâ müteselsilen gittikçe gidecek...

İşte sen de anla! Bu öyle bir fikirdir ki senin zerrâtın adedince muhalât ve hurafeler, içinde bulunuyor. Ey muannit muattıl! Sen de utan, bu dalâletten vazgeç!

Üçüncü Kelime

“İktezathü’-t-tabiat”. Yani: Tabiat iktiza ediyor, tabiat yapıyor. İşte bu hükmün çok muhalâtı var. Numûne için üçünü zikrediyoruz.

Hâkezâ: Bunu gibi, böylece.

İktiza etmek: Gerektirmek.

Muannit: İnatçı.

Muattıl: Yaratıcıyı inkâr eden.

Muhalât: Muhaller, mümkün olmayan şeyler.

Müteselsilen: Silsile hâlinde, zincirleme, peş peşe.

Birincisi

Eğer mevcudâтта, hususan zîhayatta görünen basîrâne, hakîmâne olan sanat ve îcad, Şems-i Ezelî'nin kalem-i kader ve kudretine verilmezse; belki kör, sağır, düşüncesiz olan tabiata ve kuvvete isnad edilse lâzım gelir ki tabiat, îcad için her şeyde hadsiz mânevî makine ve matbaaları bulundursun veyahut her şeyde kâinatı halk ve idare edecek bir kudret ve hikmet dercetsin.

Çünkü nasıl şemsin cilveleri ve akisleri, zemin yüzündeki zerrecik cam parçalarında ve katrelerde görünüyor. Eğer o misalî ve aksî güneşçikler, semâdaki tek

---

Basîrâne: Görerek.

Derc etmek: Yerleştirmek, içine koymak.

Hakîmâne: Hikmetlice.

Halk etmek: Yaratmak.

Şems-i Ezelî: Batmayan kaybolmayan daimi güneş (Ulu Allah).

Zîhayat: Canlı.

güneşe isnad edilmese; lâzım gelir ki bir kibrit başı yerleşmeyen bir zerrecik cam parçasında tabiî, fitrî ve güneşin hâsiyetlerine mâlik, zâhiren küçük, mânen çok derin bir güneşin hâricî vücûdunu kabul ederek zerrât-ı zücâciye adedince tabiî güneşleri kabul etmek lâzım geldiği gibi; aynen bu misal gibi mevcudât ve zîhayat doğrudan doğruya Şems-i Ezelî'nin cilve-i esmâsına verilmezse her bir mevcutta, hususan her bir zîhayatta hadsiz bir kudret ve irade ve nihâyetsiz bir ilim ve hikmet taşıyacak bir tabiatı, bir kuvveti, âdetâ bir ilâhı içinde kabul etmek lâzım gelir. Bu tarz-ı fikir ise, kâinattaki muhâlâtın en bâtılı, en hurafesidir. Hâlık-ı kâinatın sanatını

Cilve-i esmâ: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimlerinin tecellisi.

yaratıcısı.

Zerrât-ı zücâciye: Cam zerreleri.

Hâlık-ı kâinat: Kâinatın

mevhum, ehemmiyetsiz, şuursuz bir tabiata veren insan, elbette, yüz defa hayvandan daha hayvan, daha şuursuz olduğunu gösterir.

İkinci Muhal

Eğer gayet intizamlı, mizanlı, sanatlı, hikmetli şu mevcudât; nihâyetsiz Kadîr, Hakîm bir Zât'a verilmezse, belki tabiata isnad edilse, lâzım gelir ki tabiat, her bir parça toprakta Avrupa'nın umum matbaaları ve fabrikaları adedince makineleri, matbaaları bulundursun; ta o parça toprak, menşe ve tezgâh olduğu hadsiz çiçekler ve meyvelerin yetişmelerine ve teşkillelerine medar olabilsin. Çünkü çiçekler için saksılık vazifesini gören bir kâse toprak

---

Hakîm: Her şeyi yerli yerince yapan.

yeten Hz. Allah.

Menşe: Kaynak.

Kadîr: Her şeye gücü

içine tohumları nöbetle atılan umum çiçeklerin birbirinden çok ayrı olan şekil ve heyetlerini teşkil ve tasvir edebilir bir kabiliyeti, bilfiil görülüyor. Eğer Kadîr-i Zülcelâl'e verilmezse o vakit, o kâsedeki toprakta her bir çiçek için mânevî, ayrı, tabîî bir makinesi bulunmazsa, bu hâl vücûda gelemes.

Çünkü tohumlar ise nutfeler ve yumurtalar gibi maddeleri birdir. Yani müvellidülmâ, müvellidülhumûza, karbon, azotun intizamsız, şekilsiz, hamur gibi halitasından ibaret olmakla beraber; hava, su, hararet, ziyâ dahi, her biri basit ve şuursuz ve her şeye karşı sel gibi bir tarzda gittiğinden, o hadsiz çiçeklerin teşkilleri ayrı ayrı ve

---

Bilfiil: Gerçekten, bizzat.

Halita: Karışım.

Kadîr-i Zülcelâl: Büyük-
lük ve gücün yegâne
sahibi Hz. Allah.

Müvellidülhumuza:

Oksijen.

Müvellidülmâ: Hidrojen.

Nutfe: Sperm, döl.

gayet muntazam ve sanatlı olarak o topraktan çıkması, bilbedâhe ve bizzarûre iktiza ediyor ki o kâsedede bulunan toprakta, mânen Avrupa kadar, mânevî ve küçük mikyasta matbaaları ve fabrikaları bulunsun. Ta ki, bu kadar hayattar kumaşları ve binler ayrı ayrı nakışlı mensucatları dokuyabilsin.

İşte tabîyyûnların fikr-i küfrîleri, ne derece daire-i akıldan hariç saptığını kıyas et. Ve tabiatı mûcid zanneden insan suretindeki ahmak sarhoşlar “mütefennin ve akıllıyız” diye dâvâ ettikleri hâlde akıl ve fenden ne kadar uzak düştüklerini ve mümtenî ve hiçbir cihetle mümkün olmayan

---

Bilbedâhe: Açıkça.

Bizzarure: Zarurî olarak, mecburen, kesin olarak.

Fikr-i küfrî: İnkâra dair fikir, düşünce.

Mümteni: İmkânsız.

Mütefennin: Aydın, ilim ve fen sahibi.

Tabîyyûn: Yaratıcı'yı inkâr edip tabiatı yaratıcı sayan kimseler.

bir hurafeyi kendilerine meslek ittihaz ettiklerini gör, gül ve tükür!

Eğer desen: Mevcudât tabiata isnad edilse böyle acîb muhaller olur, imtinâ derecesinde müşkülât olur. Acaba Zât-ı Ehad-i Samed'e verildiği vakit, o müşkülât nasıl kalkıyor? Ve o suûbetli imtinâ, o sühûletli vücûba nasıl inkılâp eder?

Elcevap: Birinci muhalde nasıl ki güneşin cilve-i in'ikâsı, kemâl-i sühûletle

Cilve-i in'ikâs: Yansıma şekli.

İmtinâ: İmkânsız, mümkün olmayış.

Kemâl-i sühûlet: Mükemmel bir kolaylık.

Muhal: İmkânsız.

Müşkülât: Zorluklar, problemler.

Suûbet: Zorluk.

Vücûb: Gereklilik, kesinlik.

Zât-ı Ehad-i Samed:

Hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı hâlde her şeyin kendisine muhtaç olduğu tek ve yektâ Hz. Allah.

külfetsiz en küçük zerrecik câmidden tut, ta en büyük bir denizin yüzüne kadar feyzini ve tesirini misâlî güneşçiklerle gayet kolaylıkla gösterdikleri hâlde; eğer güneşten nisbeti kesilse, o vakit her bir zerrecikte tabîi ve bizzât bir güneşin hâricî vücûdu imtinâ derecesinde bir suûbetle olabilmesi, kabul edilmek lâzım gelir. Öyle de; her bir mevcud, doğrudan doğruya Zât-ı Ehad-i Samed'e verilse vücûb derecesinde bir sühûlet, bir kolaylık ile ve bir intisap ve cilve ile her bir mevcuda lâzım her bir şey ona yetiştirilebilir.

Eğer o intisap kesilse ve o memuriyet başıbozukluğa dönse ve her bir mevcud

---

Feyz: Bereket, ihsan, lütuf.

Hâricî vücud: Müstakil varlık, nesnel (objektif)

varlık.

İntisap: Bağlanmak, ait olmak.

kendi başına ve tabiata bırakılsa, o vakit imtinâ derecesinde yüz bin müşkülât ve suûbetle sinek gibi bir zîhayatın, kâinatın küçük bir fihristesi olan gayet harika makine-i vücûdunu îcad eden, içindeki kör tabiatın, kâinatı halk ve idare edecek bir kudret ve hikmet sahibi olduğunu farzetmek lâzım gelir. Bu ise bir muhal değil, belki binler muhaldir.

Elhâsıl: Nasıl ki Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'un şerik ve nazîri mümtenî ve muhaldir. Öyle de rubûbiyetinde ve îcad-ı eşyada başkalarının müdahalesi, şerik-i zâtî gibi mümtenî ve muhaldir.

Îcad-ı eşya: Eşyayı yaratma, var etme.

Nazîr: Benzer, denk.

Rubûbiyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi yaratıp, yönetmesi.

Şerik: Ortak.

Şerik-i zâtî: Cenâb-ı Hakk'ın Zâtına güya benzer bir ortak olması.

Zat-ı Vâcibü'l-vücûd: Varlığı kendinden ve kesin olan, tek ve yektâ Zat.

Zîhayat: Canlı.

Amma ikinci muhaldeki müşkülât ise: Müteaddit risalelerde isbat edildiği gibi, eğer bütün eşya Vâhid-i Ehad'e verilse bütün eşya, bir tek şey gibi sühûletli ve kolay olur. Eğer esbaba ve tabiata verilse bir tek şey, umum eşya kadar müşkülâtlı olduğu, müteaddit ve kat'î burhanlarla isbat edilmiş. Bir burhanın hülâsası şudur ki:

Nasıl ki bir adam, bir padişaha askerlik veya memuriyet cihetiyle intisap etse, o memur ve o asker o intisap kuvvetiyle yüz bin defa kuvvet-i şahsiyesinden fazla işlere medar olabilir. Ve padişahı nâmına bazen bir şahı esir eder. Çünkü gördüğü işlerin ve yaptığı eserlerin cihâzâtını ve kuvvetini kendi taşıyor ve taşımaya mecbur olmuyor. O intisap münâsebetiyle, padişahın

---

Kuvvet-i şahsiye: Şahsî güç, kuvvet. **Vâhid-i Ehad:** Bir ve tek, Yüce Allah.

Müteaddit: Birçok.

hazineleri ve arkasındaki nokta-yı istinadı olan ordu o kuvveti, o cihâzâtı taşıyor. Demek gördüğü işler, şahane olarak bir padişahın işi gibi; ve gösterdiği eserler, bir ordu eseri misillü harika olabilir.

Nasıl ki karınca, o memuriyet cihetiyle Firavun'un sarayını harap ediyor. Sinek o intisap ile Nemrud'u gebertiyor.¹ Ve o intisap ile buğday tanesi gibi bir çam çekirdeği, koca çam ağacının bütün cihâzâtını yetiştiriyor.²(Hâşiye) Eğer o intisap kesilse

¹ Bkz.: İbni Kesîr, *el-Bidâye* 1/149.

² (Hâşiye) Evet, eğer intisap olsa; o çekirdek, kader-i ilâhîden bir emir alır, o harika işlere mazhar olur. Eğer o intisap kesilse; o çekirdeğin hilkatı, koca çam ağacının hilkatinden daha ziyâde cihâzât ve iktidar ve sanatı iktiza eder. Çünkü dağdaki kudret eseri olan mücessem⇨

Hilkat: Yaratılış.

İntisap: Bağlanmak, ait olmak.

Nokta-yi istinâd: Dayanak noktası.

Mücessem: Cisme bürünmüş, cisim hâlini almış.

o memuriyetten terhis edilse, yapacağı işlerin cihâzâtını ve kuvvetini, belinde ve bileğinde taşımaya mecburdur. O vakit, o küçücük bileğindeki kuvvet miktarınca ve belindeki cephane adedince iş görebilir. Evvelki vaziyette gayet kolaylıkla gördüğü işleri bu vaziyette ondan istenilse elbette, bileğinde bir ordu kuvvetini ve belinde bir padişahın cihâzât-ı harbiye fabrikasını yüklemek lâzım gelir ki; güldürmek için acîb hurafeleri ve masalları hikâye eden maskaralar dahi bu hayalden utanıyorlar!

⇒ çam ağacının bütün âzâları ve cihâzâtıyla o çekirdekteki kader eseri olan mânevî ağaçta mevcut bulunması lâzım gelir. Çünkü o koca ağacın fabrikası, o çekirdektir. İçindeki kaderî ağaç kudretle hariçte tezâhür eder, cismânî çam ağacı olur.

Cihâzât-ı harbiye: Savaş aletleri. **Tezahür etmek:** Ortaya çıkmak, belirlemek.

Elhâsıl: Vâcibü'l-vücûd'a her mevcudu vermek, vücûb derecesinde bir sühûleti var. Ve tabiata îcad cihetinde vermek, imtina derecesinde müşkül ve hâric-i daire-i akliyedir.

Üçüncü Muhal

Bu muhali izah edecek bazı risalelerde beyan edilen iki misal:

Birinci Misal

Bütün âsâr-ı medeniyetle tekmil ve tezyin edilmiş, hâlî bir sahrâda kurulmuş, yapılmış bir saraya gayet vahşi bir adam girmiş, içine bakmış. Binlerle muntazam sanatlı eşyayı görmüş. Vahşetinden, ahmaklığından "Hariçten kimse müdahale

Âsâr-ı medeniyet: Medeniyet eserleri

Hâric-i daire-i akliye: Akıl dışı, akla aykırı.

Sühûlet: Kolaylık.

Tekmil: Bitirme, tamamlama.

Tezyin: Bezeme, süsleme.

etmeyip, o saray içinde o eşyadan birisi, o sarayı müstemilâtıyla beraber yapmıştır.” diye taharriye başlıyor. Hangi şeye bakıyor; o vahşetli aklı dahi kabil görmüyor ki o şey bunları yapsın.

Sonra o sarayın teşkilât programını ve mevcudât fihristesini ve idare kanunları içinde yazılı olan bir defteri görür. Çendan elsiz ve gözsüz ve çekiçsiz olan o defter dahi, sâir içindeki şeyler gibi hiçbir kabiliyeti yoktur ki o sarayı teşkil ve tezyin etsin. Fakat muztar kalarak, bilmeceburiye, eşya-yı âhere nisbeten, kavânîn-i ilmiyenin bir unvanı olmak cihetiyle, o sarayın

-
- Bilmeceburiye:** Mecburen. **Muztar:** Çaresiz, mecbur.
Çendan: Gerçi. **Müştemilât:** Binanın içinde bulunan ona bağlı şeyler.
Eşya-yi âher: Diğer şeyler.
Kavânîn-i ilmiye: İlmî kanunlar. **Taharrî:** Arama, araştırma.

mecmûuna bu defteri münâsebettar gördüğünden, “İşte bu defterdir ki o sarayı teşkil, tanzim ve tezyin edip bu eşyayı yapmış, takmış, yerleştirmiş” diyerek vahşetini ahmakların, sarhoşların hezeyanına çevirmiş.

İşte aynen bu misal gibi hadsiz derecede misaldeki saraydan daha muntazam, daha mükemmel ve bütün etrafı mucizâne hikmetle dolu şu saray-ı âlemin içine, inkâr-ı ulûhiyete giden “tabîyyûn” fikrini taşıyan vahşi bir insan girer. Daire-i mümkinât

Daire-i mümkinât: Mâsi-va (varlıkları kendinden olmayan bütün yaratılanları içine alan daire).

Hâlî: Boş.

İnkâr-ı ulûhiyet: Cenâb-ı Hakk’ın kâinattaki mutlak hakimiyetini inkâr etme.

Tabîyyûn: Yaratıcı’yı inkâr edip tabiatı yaratıcı sayan kimseler.

Tanzim: Düzenleme.

Teşkil: Şekil verme, meydana getirme.

haricinde olan Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'un eser-i sanatı olduğunu düşünmeyerek ve ondan i'râz ederek, daire-i mümkünât içinde kader-i ilâhînin yazar bozar bir levhası hükmünde ve kudret-i ilâhiyenin kavânîn-i icraatına tebeddül ve tagayyür eden bir defteri olabilen ve pek yanlış ve hata olarak "tabiat" nâmı verilen bir mecmûa-yı kavânîn-i âdât-ı ilâhiye ve bir fihriste-i sanat-ı rabbâniyeyi görür ve *der ki*:

"Madem bu eşya bir sebep ister, hiçbir şeyin bu defter gibi münasebeti

Fihriste-i sanat-ı rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'ın sanat harikası eserlerinin fihristi.

İ'râz etmek: Yüz çevirmek.

Kavânîn-i icraat: İcraatta uygulanan kanunlar.

Mecmûa-yı kavânîn-i âdât-ı ilâhiye: Cenâb-ı

Hakk'ın icraatında uyguladığı kanunlar mecmuası.

Tagayyür: Başkalaşma.

Tebeddül: Değişme.

Zât-ı Vâcibü'l-vücûd: Varlığı kendinden ve kesin olan, tek ve yek-tâ Zât.

görünmüyor. Çendan hiçbir cihetle akıl kabul etmez ki; gözsüz, şuursuz, kudretsiz bu defter, rubûbiyet-i mutlakanın işi olan ve hadsiz bir kudreti iktiza eden îcadı yapamaz. Fakat madem Sâni-i Kadîm'i kabul etmiyorum; öyle ise en münasibi, 'Bu defter bunu yapmış ve yapar, diyeceğim' der."

Biz de deriz: "Ey ahmaku'l-humakâdan tahammuk etmiş sarhoş ahmak! Başını tabiat bataklığından çıkar, arkana bak; zerrâttan, seyyârâta kadar bütün mevcudât, ayrı ayrı lisanlarla şehâdet ettikleri

Ahmaku'l-humakâ: Ahmakların en ahmağı.

İktiza etmek:
Gerektirmek.

Rubûbiyet-i mutlaka:
Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi içine alan engin, sınırsız, sonsuz

terbiye ve idaresi.

Sâni-i Kadîm: Ezeli Yaratıcı.

Seyyârât: Gezegenler.

Tahammuk etmek:
Ahmaklaşmak.

Zerrât: Zerrelere, en küçük parçalar, atomlar.

ve parmaklarıyla işaret ettikleri bir Sâni-i Zülcelâl'i gör. Ve o sarayı yapan ve o defterde sarayın programını yazan Nakkâş-ı Ezelî'nin cilvesini gör, fermanına bak, Kur'ân'ını dinle, o hezeyanlardan kurtul!..”

İkinci Misal

Gayet vahşi bir adam muhteşem bir kışla dâiresine girer. Gayet muntazam bir ordunun umumî, beraber tâlimlerini, muntazam hareketlerini görür.

Bir neferin hareketiyle bir tabur, bir alay, bir fırka kalkar, oturur, gider; bir ateş emriyle ateş ettiklerini müşâhede eder. Onun kaba, vahşi aklı, bir kumandanın,

---

Hezeyan: Saçmalık.

ustası.

Müşâhede etmek: Görmek, şahit olmak.

Sâni-i Zülcelâl: Her şeyi sanatlı olarak yaradan

Nakkâş-ı Ezelî: Kâinattaki harika desenlerin ezeli

Ulu Allah.

devletin nizamâtıyla ve kanun-u padişahî ile o kumandanın emrine kumandasını anlamayıp, inkâr ettiğinden, o askerlerin iplerle birbiriyle bağlı olduklarını tahayyül eder. O hayalî ip, ne kadar harikalı bir ip olduğunu düşünüp hayrette kalır.

Sonra gider, Ayasofya gibi gayet muazzam bir câmiye, Cuma gününde dâhil olur. O cemaat-i müslimînin, bir adamın sesiyle kalkar, eğilir, secde ederek oturduklarını müşâhede eder. Mânevî ve semâvî kanunların mecmûundan ibaret olan şeriatı ve şeriat sahibinin emirlerinden gelen mânevî düsturlarını anlamadığından, o cemaatin maddî iplerle bağlandığını ve o acîb ipler onları esir edip oynattığını

Kanun-u padişahî: Padişah kanunu.

Mecmû: Toplam, bütün.

Nizamât: Düzenlemeler.

Tahayyül etmek: Hayal etmek, hayalde canlandırmak.

tahayyül ederek en vahşi, insan suretindeki canavar hayvanları dahi güldürecek derecede maskaralı bir fikirle çıkar, gider.

İşte aynı bu misal gibi, Sultan-ı Ezel ve Ebed'in hadsiz cünûdunun muhteşem bir kışlası olan şu âleme ve o Mâbud-u Ezelî'nin muntazam bir mescidi olan şu kâinata mahz-ı vahşet olan, inkâr-ı fikr-i tabiatı taşıyan bir münkir giriyor. O Sultan-ı Ezelî'nin hikmetinden gelen nizâmât-ı kâinatın mânevî kanunlarını, birer maddî madde tasavvur ederek ve

Cünûd: Askerler, ordu.

Fikr-i tabiat: Yaratmayı tabiata vererek Allah'ı inkâr eden görüş.

Mâbud-u Ezelî: Kendisine ibadet edilen, başlangıcı, öncesi ve sonu olmayan İlâh.

Mahz-ı vahşet olmak: Sırf vahşilikten ibaret

olmak.

Münkir: İnkâr eden, inanmayan.

Nizâmât-ı kâinat: Kâinatın görülen düzenlemeler, sistemler.

Sultan-ı Ezel ve Ebed: Başlangıcı , öncesi ve sonu olmayan Sultan.

saltanat-ı rubûbiyetin kavânîn-i itibariyesi ve o Mâbud-u Ezelî'nin şeriat-ı fitriye-i kübrâsının mânevî ve yalnız vücûd-u ilmîsi bulunan ahkâmlarını ve düsturlarını birer mevcud-u hâricî ve maddî birer maddede tahayyül ederek, kudret-i ilâhiyenin yerine, o ilim ve kelâmdan gelen ve yalnız vücûd-u ilmîsi bulunan o kanunları ikame etmek ve ellerine îcad vermek, sonra da onlara "tabiat" nâmını takmak ve yalnız

Ahkâm: Hükümler.

İkame etmek: Oturtmak, yerleştirmek.

Kavânîn-i itibariye: Farazî ve göreceli kanunlar (varlığı başka şeylere nispet edildiğinde bilinen kanunlar)

Mevcud-u hâricî: Yokluktan çıkmış, şehâdet âlemine girmiş varlık.

Saltanat-ı rubûbiyet:

Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi kuşatan terbiye ve idâresi.

Şeriat-ı fitriye-i kübrâ: Cenab-ı Hakk'ın kâinata yerleştirdiği tabiî, kapsamlı kanunlar.

Vücûd-u ilmî: İlmî vücûd, fizikî varlığı olmayan vücûd.

bir cilve-i kudret-i rabbâniye olan kuvveti, bir zîkudret ve müstakil bir kadîr telâkki etmek misaldeki vahşiden bin defa aşığı bir vahşettir!

Elhâsıl: Tabîiyyûnların mevhum ve hakikatsiz tabiat dedikleri şey, olsa olsa ve hakikat-i hâriciye sahibi ise ancak

- ✓ Bir sanat olabilir, sâni' olamaz.
- ✓ Bir nakıştır, nakkâş olamaz.
- ✓ Ahkâmdır, hâkim olamaz.

Cilve-i kudret-i rabbâniye: Cenab-ı Hakk'ın kudretinin engin rahmet ve şefkatiyle tecellisi.

Hakikat-i hâriciye: Nesnel, objektif, gerçek varlık.

Kadîr: Güçlü, kuvvetli.

Nakkâş: Nakşeden, işleyen.

Sâni': Sanatlı, estetik ölçülerle yapan Yüce Yaradan.

Tabiiyyûn: Yaratıcı'yı inkâr edip tabiatı yaratıcı sayan kimseler.

Telâkki etmek: Kabul lenmek, benimsemek.

Zîkudret: Güç, kuvvet sahibi.

- ✓ Bir şeriat-ı fitriyedir, şâri' olamaz.
- ✓ Mahlûk bir perde-i izzettir, hâlık olamaz.
- ✓ Münfail bir fitrattır, fâtır bir fâil olamaz.
- ✓ Kanundur, kudret değildir; kâdir olamaz.
- ✓ Mistardır, masdar olamaz.

Elhâsıl: Madem mevcudât var. Madem On Altıncı Nota'nın başında denildiği gibi

Fâtır: Yaratıcı.

Fitrat: Yaratılmış, tabiat.

Hâlık: Yaratıcı.

Kâdir: Her şeye gücü yeten.

Masdar: Kaynak.

Mistar: Âlet, araç.. üzerinde kâinat kitabına ait satırların yazıldığı alan.

Münfail: Dış tesirle mey-

dana gelen, edilgen.

Perde-i izzet: Cenab-ı Hakk'ın icraatında bütün sebepleri kullanarak saltanatının ihtişamını sergilediği yer.

Şâri': Kanun, hüküm koyucu.

Şeriat-ı fitriye: Cenab-ı Hakk'ın kâinata yerleştiği tabii kanunlar.

mevcudun vücûduna, taksim-i aklî ile dört yoldan başka yol tahayyül edilmez. O dört cihetten üçünün –her birinin üç zâhir muhaller ile– butlanı, kat’î bir surette isbat edildi. Elbette, bizzarûre ve bilbedâhe dördüncü yol olan vahdet yolu, kat’î bir surette isbat olunuyor. O dördüncü yol ise; baştaki **أَفِي اللَّهِ شَكُّ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ**¹ âyeti, şeksiz ve şüphesiz bedâhet derecesinde Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'un

---

¹ “Hiç gökleri ve yeri yaratan Yüce Yaratıcı hakkında şüphe edilebilir mi?” (İbrahim sûresi, 14/10).

Bedâhet: Açıklık, netlik.

Bilbedâhe: Açıkça, besbelli.

Bizzarure: Zarurî, kesin olarak.

Butlan: Doğru olmama; boş, yanlış olma.

Muhal: İmkânsız.

Şek: Şüphe.

Taksim-i aklî: Aklen, zihnen yapılan taksim, şıklara ayırma.

Zât-ı Vâcibü'l-vücûd:

Varlığı kendinden ve kesin olan, tek ve yektâ Zât.

ulûhiyetini ve her şey doğrudan doğruya dest-i kudretinden çıktığını ve semâvât ve arz, kabza-yı tasarrufunda bulunduğunu gösteriyor.

Ey esbap-perest ve tabiata tapan bî-çâre adam! Madem her şeyin tabiatı, her şey gibi mahlûktur; çünkü sanatlıdır ve yeni oluyor. Hem her müsebbeb gibi zâhîrî sebebi dahi masnûdur. Ve madem her şeyin vücûdu, pek çok cihâzât ve âletlere muhtaçtır. O hâlde, o tabiatı îcad eden ve o sebebi halk eden bir Kadîr-i Mutlak

Dest-i kudret: Kudret eli.

Esbap-perest: Maddî sebepleri yaratıcı kabul eden kimse.

Kabza-yı tasarruf: Tasarrufu altında, eli altında.

Kadîr-i Mutlak: Her

şeye gücü yeten mutlak ve sınırsız kudret sahibi Hz. Allah.

Mahlûk: Yaratılmış.

Masnû: Yapılmış, yaratılmış.

Müsebbeb: Sebebe bağlı olarak meydana gelen netice.

var. Ve o Kadîr-i Mutlak'ın ne ihtiyacı var ki âciz vesaiti, rubûbiyetine ve îcadına teşrik etsin? Hâşâ! Belki doğrudan doğruya müsebbebi, sebep ile beraber halk ederek, cilve-i esmâsını ve hikmetini göstermek için, bir tertib ve tanzim ile zâhirî bir sebebiyet, bir mukarenet vermekle eşyadaki zâhirî kusurlara, merhametsizliklere ve noksanîyetlere merci olmak için esbap ve tabiatı dest-i kudretine perde etmiş, izzetini o suretle muhafaza etmiş.

Acaba bir saatçi, saatin çarklarını yap-sın; sonra saati çarklarla tertib edip tanzim

---

Cilve-i esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerinin tecellisi.

Halk etmek: Yaratmak.

Mukarenet: Birleşik, bitişik olma.

Noksanîyet: Eksiklik.

Rubûbiyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi yaratıp, yönetmesi.

Teşrik etmek: Ortak etmek.

Vesâit: Vasıtalar.

etsin, daha mı kolaydır? Yoksa harika bir makineyi o çarklar içinde yapsın; sonra saatin yapılmasını o makinenin câmid ellerine versin, ta saati yapsın, daha mı kolaydır? Acaba imkân haricinde değil midir? Haydi o insafsız aklınla sen söyle, sen hâkim ol!

Veyahut bir kâtip mürekkeb, kalem, kâğıdı getirdi. Onunla kendi bizzât o kitabı yazsa, daha mı kolaydır? Yoksa o kâğıt, mürekkeb, kalem içinde o kitaptan daha sanatlı, daha zahmetli, yalnız o tek kitaba mahsus olarak bir yazı makinesi îcad etsin; sonra o şuursuz makineye “Haydi sen yaz.” desin de kendi karışmasın, daha mı kolaydır? Acaba yüz defa yazıdan daha müşkül değil midir?

Eğer desen: Evet bir kitabı yazan makinenin îcadı, o kitaptan yüz defa daha müşküldür. Fakat o makine, aynı kitabın bir çok nüshalarını yazmasına vasıta olmak cihetiyle belki bir kolaylık var?

Elcevap: Nakkâş-ı Ezelî, hadsiz kudretiyle nihâyetsiz cilve-i esmâsını her vakit tazelandirmekle, ayrı ayrı şekilde göstermek için, eşyadaki teşahhusları ve hususî sîmaları öyle bir surette halk etmiştir ki hiçbir mektub-u samedânî ve hiçbir kitab-ı rabbânî, diğer kitapların aynı aynına

---

Kitab-ı rabbânî: Cenâb-ı Hakk'ın "Rab" isminin eseri, tecellisi.

Mektub-u samedânî: Cenâb-ı Hakk'ın "Samed" isminin eseri, tecellisi.

Nakkâş-ı Ezelî: Kâinat-taki harika desenlerin ezeli ustası.

Teşahhus: Her şahsa ayrı bir kimlik verilmesi.

olamıyor. Alâküllihâl, ayrı manaları ifade etmek için, ayrı bir sîması bulunacak.

Eğer gözün varsa insanın sîmasına bak, gör ki; zaman-ı Âdem'den şimdiye kadar, belki ebede kadar, bu küçük sîmada, âzâ-yı esasîde ittifak ile beraber her bir sîma, umum sîmalara nisbeten her birisine karşı birer alâmet-i fârikası var olduğu katiyen sâbittir. Bunun için her bir sîma, ayrı bir kitaptır. Yalnız sanatın tanzimi için ayrı bir yazı takımı ve ayrı bir tertib ve telif ister. Ve maddelerini hem getirmek, hem yerleştirmek ve hem de vücûda lâzım olan her şeyi dercetmek için bütün bütün başka bir tezgâh ister. Haydi, farz-ı muhal olarak

Alâküllihâl: Her durumda, mutlaka.

Alâmet-i fârika: Ayırıcı özellik.

Âzâ-yı esasî: Esas, temel organlar.

Dercetmek: Yerleştirmek, içine koymak.

Farz-ı muhal: Olmıyacak bir şeyi olmuş gibi düşünme.

tabiata bir matbaa nazarıyla baktık. Fakat bir matbaaya âit olan tanzim ve basmak, yani muayyen intizamını kalıba sokmaktan başka, o tanzimin îcadından, îcadları yüz derece daha müşkül bir zîhayatın cismindeki maddeleri, aktâr-ı âlemden mizan-ı mahsusla ve has bir intizamla îcad etmek ve getirmek ve matbaa eline vermek için, yine o matbaayı îcad eden Kadîr-i Mutlak'ın kudret ve iradesine muhtaçtır. Demek bu matbaalık ihtimali ve farzı, bütün bütün manasız bir hurafedir.

İşte bu saat ve kitap misalleri gibi Sâni-i Zülcelâl, Kadîr-i külli şey, esbabı

Aktâr-ı âlem: Âlemin her tarafı, dört bir yanı.

Esbap: Sebepler.

Kadîr-i külli şey: Her şeye gücü yeten Hz. Allah.

Mizan-ı mahsus: Özel, hassas ölçü.

Sâni-i Zülcelâl: Her şeyi sanatlı olarak yaradan Ulu Allah.

halk etmiş; müsebbebâtı da halk ediyor. Hikmetiyle, müsebbebâtı esbaba bağıyor. Kâinatın harekâtının tanzimine dair kavânîn-i âdetullahtan ibaret olan şeriat-ı fitriye-i kübrâ-yı ilâhiyenin bir cilvesini ve eşyadaki o cilvesine, yalnız bir ayna ve bir mâkes olan tabiat-ı eşyayı, iradesiyle tayin etmiştir. Ve o tabiatın vücûd-u hâricîye mazhar olan vechini, kudretiyle îcad etmiş ve eşyayı o tabiat üzerinde halk etmiş, birbirine mezc etmiş. Acaba gayet derecede

Halk etmek: Yaratmak.

Kavânîn-i âdetullah: Cenâb-ı Hakk'ın icraatında uyguladığı kanunlar.

Mâkes: Akseden yer, ayna.

Mezc etmek: Katmak, karıştırmak.

Müsebbebât: Sebeplere bağlı olarak yaratılan neticeler.

Şeriat-ı fitriye-i kübrâ-yı ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın kâinata yerleştirdiği tabii, kapsamlı ilâhî kanunlar.

Tabiat-ı eşya: Eşyanın alacağı tabii hâli, karakteristik özelliği.

Vücûd-u hâricî: Yokluktan çıkmış şehâdet âlemine girmiş varlık.

mâkul ve hadsiz burhanların neticesi olan bu hakikatin kabulü mü daha kolaydır? Acaba vücûb derecesinde lâzım değil midir? Yoksa câmid, şuursuz, mahlûk, masnû, basit olan o sebep ve tabiat dediğiniz maddelere, her bir şeyin vücûduna lâzım hadsiz cihâzât ve âlâtı verip hakîmâne, basîrâne olan işleri kendi kendilerine yaptırmak mı daha kolaydır? Acaba imtinâ derecesinde, imkân hâricinde değil midir? Senin, o insafsız aklının insafına havale ediyoruz.

Münkir ve tabiat-perest diyor ki:

Âlât: Âletler.

Basîrâne: Görerek.

Burhan: Delil.

Hakîmâne: Hikmetlice.

İmtinâ: İmkânsız, mümkün olmayış.

Masnû: Yapılmış, yaratılmış.

Münkir: İnkâr eden, inanmayan.

Tabiat-perest: Eşyayı, tabiatın yarattığını kabul eden.

Vücûb: Kesin, zarurî olma.

Madem beni insafa davet ediyorsun. Ben de diyorum ki; şimdiye kadar yanlış gittiğimiz yol hem yüz derece muhal, hem gayet zararlı ve nihayet derecede çirkin bir meslek olduğunu itiraf ediyorum. Sâbık tahkikatınızdan zerre miktar şuur bulunan anlayacak ki; esbaba, tabiatta îcad vermek mümtenîdir, muhaldir. Ve her şeyi doğrudan doğruya Vâcibü'l-vücûd'a vermek vâciptir, zarurîdir. **الْحَمْدُ لِلَّهِ** **عَلَى الْإِيمَانِ**¹ deyip iman ediyorum.

¹ İman nimetini lutfeden Allah'a sonsuz şükürler olsun.

Esbap: Sebepler.

Îcad vermek: Yapma, meydana getirme gücü vermek.

Muhal: İmkânsız.

Mümteni': İmkânsız.

Sâbık: Geçen.

Vâcibü'l-vücûd: Varlığı kendinden ve kesin olan, tek ve yektâ Zat.

Yalnız bir şüphem var: Cenâb-ı Hakk'ın Hâlik olduğunu kabul ediyorum; fakat bazı cüz'î esbâbın ehemmiyetsiz şeylerde îcada müdahaleleri ve bir parça medh ü senâ kazanmaları, saltanat-ı rubûbiyetine ne zarar verir? Saltanatına noksanîyet gelir mi?

İcveap: Bazı risalelerde gayet kat'î isbat ettiğimiz gibi; *hâkimiyetin şe'ni, müdahaleyi reddetmektir.* Hatta en ednâ bir hâkim, bir memur; daire-i hâkimiyetinde oğlunun müdahalesini kabul etmiyor. Hatta hâkimiyetine müdahale

Cüz'î: Pek az, küçük.

Daire-i hâkimiyet: İdarî yetki alanı.

Ednâ: En değersiz, en basit.

Hâlik: Yaratıcı.

Medh ü senâ: Övme.

Saltanat-ı rubûbiyet: Allah'ın her şeyi kuşatan terbiye ve hâkimiyeti.

Şe'n: Karakter, işleyiş, iş tarzı.

tevehhümüyle, bazı dindar padişahlar halife oldukları hâlde masum evlâdlarını katletmeleri, bu “redd-i müdahale kanunu”-nun hâkimiyette ne kadar esaslı hükmettiğini gösteriyor. Bir nâhiyede iki müdürden tut, ta bir memlekette iki padişaha kadar, hâkimiyetteki istiklâliyetin iktiza ettiği “men-i iştirak kanunu” tarih-i beşerde çok acîb herc ü merc ile kuvvetini göstermiş.

Acaba âciz ve muâvenete muhtaç insanlardaki âmiriyet ve hâkimiyetin bir gölgesi, bu derece müdahaleyi reddetmeyi

Acîb: Şaşırtıcı, hayret verici.

Âmiriyet: Âmir olmak.

Herc ü merc: Allak bulak, karmakarışık.

İktiza etmek: Gerektirmek.

İstiklâliyet: Bağımsız, müstakil olma.

Men-i iştirak: Ortak almamak.

Muavenet: Yardımlaşma.

Redd-i müdahale: Müdahale kabul etmeme, işe kimseyi karıştırmama.

Tevehhüm: Zannetme, vehmetme.

ve başkasının müdahalesini men etmeyi ve hâkimiyetinde iştirak kabul etmemeyi ve makamında istiklâliyetini nihâyet taassubla muhafazaya çalışmayı gör; sonra hâkimiyet-i mutlaka rubûbiyet derecesinde.. ve âmiriyet-i mutlaka ulûhiyet derecesinde.. ve istiklâliyet-i mutlaka ehadiyet derecesinde.. ve istiğnâ-yı mutlak kadîriyet-i mutlaka derecesinde bir Zât-ı Zülcelâl'de, bu redd-i müdahale ve men-i iştirak ve

Âmiriyet-i mutlaka:

Allah'ın kâinattaki sınırsız ve sonsuz idaresi.

Ehadiyet: Cenâb-ı

Hakk'ın birliğinin her varlıkta özel şekilde tecelli etmesi.

Hâkimiyet-i mutlaka:

Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi içine alan sınırsız hükümranlığı.

İstiğnâ-yı mutlak: Kimseye ve hiçbir şeye

muhtaç olmama.

Kadîriyet-i mutlaka:

Her şeye ve herkese karşı gücü yeter olma.

Rubûbiyet: Cenâb-ı

Hakk'ın herkesi ve her şeyi yaratıp, yönetmesi.

Ulûhiyet: Cenâb-ı

Hakk'ın ibadet ve itaate lâyık tek ilâh olması.

Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz

gücün ve hakimiyetin sahibi Yüce Zât.

tard-ı şerik, ne derece o hâkimiyetin zarurî bir lâzımı ve vâcip bir muktezası olduğunu kıyas edebilirsen et.

Amma ikinci şık şüphesi ki: Bazı esbap, bazı cüz'iyatın bazı ubûdiyetlerine merci olsa o Mâbud-u Mutlak olan Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'a müteveccih zerrâttan seyyârâta kadar mahlûkatın ubûdiyetlerinden ne noksan gelir?

Elcevap: Şu kâinatın Hâlık-ı Hakîm'i

Cüz'iyât: Küçük şeyler.

Hâlık-ı Hakîm: Her şeyi yerli yerince yaratan Hz. Allah.

Mâbûd-u Mutlak: İbade-te lâyıık tek ve yektâ Zât.

Mukteza: Gerek, icap.

Müteveccih: Yönelmiş.

Seyyârât: Gezegenler.

Tard-ı şerik: Ortağı reddetme, kovma.

Ubûdiyet: Kullukta bulunma, ibadet etme.

Zât-ı Vâcibü'l-vücûd: Varlığı kendinden ve kesin olan, tek ve yektâ Zât.

Zerrat: Zerreler.

kâinatı bir ağaç hükmünde halk edip, en mükemmel meyvesini zîşuur ve zîşuurun içinde en câmî meyvesini insan yapmıştır. Ve insanın en ehemmiyetli, belki insanın netice-i hilkatı ve gaye-i fıtratı ve semere-i hayatı olan şükür ve ibadeti, o Hâkim-i Mutlak ve Âmir-i Müstakil, kendini sevdirmek ve tanıttirmek için kâinatı halk eden o Vâhid-i Ehad, bütün kâinatın meyvesi olan insanı ve insanın en yüksek meyvesi olan şükür ve ibadetini başka ellere verir mi? Bütün bütün hikmetine zıt olarak,

Âmir-i Müstakil: Müstakil, bağımsız idareci.

Câmî: Kapsamlı, şümüllü.

Gaye-i fıtrat: Yaratılış gayesi.

Hâkim-i Mutlak: Her şeye hükmeden, güçlü hâkim, hükmün yegâne sahibi.

Halk etmek: Yaratmak.

Netice-i hilkat: Yaratılış neticesi.

Semere-i hayat: Hayat meyvesi.

Vâhid-i Ehad: Bir ve tek, Yüce Allah.

Zîşuur: Şuurlu.

netice-i hilkatı ve semere-i kâinatı abes eder mi? Hâşâ ve kellâ!..

Hem hikmetini ve rubûbiyetini inkâr ettirecek bir tarzda mahlûkatın ibadetlerini başkalarına vermeye rıza gösterir mi, hiç müsaade eder mi? Ve hem hadsiz bir derecede kendini sevdirmeyi ve tanıttırmayı ef'âliyle gösterdiği hâlde, en mükemmel mahlûkatının şükür ve minnettarlıklarını, tahabbüb ve ubûdiyetlerini başka esbaba vermekle kendini unutturup, kâinattaki makâsıd-ı âliyesini inkâr ettirir mi? Ey tabiat-perestlikten vazgeçen arkadaş! Haydi sen söyle!

Ef'âl: Fiiller.

Hikmet: Her şeyi yerli yerince yapma.

Makâsıd-ı âliye: Yüce maksatlar.

Rubûbiyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi yaratıp, yönetmesi.

Semere-i kâinat: Kâinat meyvesi.

Tabiat-perestlik: Tabiatın yaratıcılığına inanan düşünce.

Tahabbüb: Sevgi gösterme, kendini sevdirmek.

Ubûdiyet: Kulluk.

O diyor:

“Elhamdülillâh, bu iki şüphem hal-
lolmakla beraber, vahdâniyet-i ilâhiye-
ye dâir ve Mâbud-u bilhak O olduğuna
ve O’ndan başkaları ibadete lâayık olma-
dığına o kadar parlak ve kuvvetli iki de-
lil gösterdin ki onları inkâr etmek, güne-
şi ve gündüzü inkâr etmek gibi bir mükâ-
beredir.”

Hâtîme

Tabiat fikr-i küfrîsini terk eden ve ima-
na gelen zât diyor ki: “Elhamdülillâh, be-
nim şüphelerim kalmadı; yalnız merakımı
mûcip olan birkaç suâlîm var.”

Fikr-i küfrî: İnkâr fikri,
düşüncesi.

Mâbud-u bilhak: İbade-
te lâayık tek İlâh.

Mûcip: Celbeden,
çeken.

Mükâbere: Kendi haksız-
lığını bildiği hâlde inat
ederek kabul etmeme.

Vahdâniyet-i ilâhiye:
Allah’ın birliği.

Birinci Suâl

Çok tembellerden ve târikü's-salâtlardan işitiyoruz, diyorlar ki:

“Cenâb-ı Hak'ın bizim ibadetimize ne ihtiyacı var ki, Kur'ân'da çok şiddet ve ısrar ile ibadeti terk edeni zecredip cehennem gibi dehşetli bir ceza ile tehdit ediyor;¹ îtidalli ve istikâmetli ve adaletli olan ifade-i Kur'âniye'ye nasıl yakışıyor ki, ehemmiyetsiz bir cüz'î hataya karşı nihayet şiddeti gösteriyor?”

Elcevap: Evet, Cenâb-ı Hak senin

---

¹ Bkz.: Mü'min sûresi, 40/60; Müddessir sûresi, 74/42-43...

İfade-i Kur'âniye:
Kur'ân-ı Kerim'in genel ifade şekli.

İtidal: Dengeli ve ölçülü olma.

Târikü's-salât: Namazı terk eden.

Zecr etmek: Men etmek, engellemek.

ibadetine, belki hiçbir şeye muhtaç değil. Fakat sen ibadete muhtaçsın, mânen hastasın. İbadet ise mânevî yaralarına tiryaklar hükmünde olduğunu çok risalelerde isbat etmişiz. Acaba bir hasta, o hastalık hakkında, şefkatli bir hekimin ona nâfi ilâçları içirmek hususunda ettiği ısrara mukabil, hekime dese: “Senin ne ihtiyacın var, bana böyle ısrar ediyorsun?” Ne kadar manasız olduğunu anlarsın.

Amma Kur’ân’ın, terk-i ibadet hakkında şiddetli tehdidâtı ve dehşetli cezaları ise; nasıl ki bir padişah, raiyetinin hukukunu muhafaza etmek için; âdi bir adamın, raiyetinin hukukuna zarar veren bir hatasına göre şiddetli cezaya çarpar. Öyle de ibadeti ve namazı terk

---

Âdi: Basit, sıradan.

Nâfi: Faydalı.

Raiyet: Halk,

yönetilenler.

Tiryak: Zehirin etkisini gideren ilâç, panzehir.

eden adam, Sultan-ı Ezel ve Ebed'in raiyeti hükmünde olan mevcudâtın hukukuna ehemmiyetli bir tecavüz ve mânevî bir zulüm eder. Çünkü mevcudâtın kemâlleri, Sâni'e müteveccih yüzlerinde tesbih ve ibadet ile tezâhür eder. İbadeti terk eden, mevcudâtın ibadetini görmez ve göremez, belki de inkâr eder. O vakit, ibadet ve tesbih noktasında yüksek makamda bulunan ve her biri birer mektub-u samedânî ve birer ayna-yı esmâ-yı rabbâniye olan mevcudâtı, âlî makamlarından

Ayna-yı esmâ-yı rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerini bize gösteren ayna.

Kemâl: Olgunluk, mükemmellik, erdem.

Mektub-u samedânî: Allah'ın "Samed" isminin eseri, tecellisi.

Müteveccih: Yönelmiş.

Sâni: San'atlı, estetik ölçülerle yapan Yüce Yaradan.

Sultan-ı Ezel ve Ebed: Ezelî Sultan, saltanatının başlangıcı ve sonu olmayan Cenâb-ı Hak.

Tezâhür etmek: Ortaya çıkmak, belirlemek.

tenzil ettiğinden ve ehemmiyetsiz, vazife-siz, câmid, perişan bir vaziyette telâkki ettiğinden, mevcudâtı tahkir eder, kemâlâtını inkâr ve tecavüz eder.

Evet, herkes, kâinatı kendi aynasıyla görür. Cenâb-ı Hak insanı kâinat için bir mikyas, bir mizan suretinde yaratmıştır. Her insan için bu âlemden hususî bir âlem vermiş; o âlemin rengini, o insanın itikad-ı kalbîsine göre gösteriyor. Meselâ gayet me'yus ve matemli olarak ağlayan bir insan, mevcudâtı ağlar ve me'yus suretinde görür. Gayet sürurlu ve neşeli, müjdeli ve kemâl-i neşesinden gülen bir

Câmid: Cansız.

İtikad-ı kalbî: Kalbin inancı, kanaati.

Kemâlât: İyilikler, faziletler.

Kemâl-i neşe: Tam bir neşe, sevinç.

Me'yus: Ümitsiz.

Mikyas: Ölçü, ölçek.

Mizan: Tartı.

Sürur: Sevinç.

Tecavüz etmek: Haddi aşmak, ileri gitmek.

adam, kâinatı neşeli, güler gördüğü gibi; mütefekkirâne ve ciddî bir surette ibadet ve tesbih eden adam, mevcudâtın hakikaten mevcut ve muhakkak olan ibadet ve tesbihatlarını bir derece keşfeder ve görür. Gafletle veya inkârla ibadeti terk eden adam, mevcudâtı, hakikat-i kemâlâtına tamamıyla zıt ve muhalif ve hata bir surette tevehhüm eder ve mânen onların hukukuna tecavüz eder.

Hem o târikü's-salât, kendi kendine mâlik olmadığı için, kendi mâlikinin bir abdi olan kendi nefesine zulmeder. Onun mâliki o abdinin hakkını, onun

---

Abd: Kul.

Hakikat-i kemâlât: Varlıkların yaratılış itibariyle mükemmel olmaları gerçeği.

Mâlik: Sahip.

Mütefekkirâne:

Düşünerek.

Tevehhüm etmek: Sanmak, zannetmek.

nefs-i emmâresinden almak için dehşetli tehdit eder. Hem netice-i hilkatî ve gaye-i fıtratı olan ibadeti terk ettiğinden, hikmet-i ilâhiye ve meşîet-i rabbâniyeye karşı bir tecavüz hükmüne geçer. Onun için cezaya çarpılır.

Elhâsıl: İbadeti terk eden, hem kendi nefesine zulmeder; -nefsi ise, Cenâb-ı Hakk'ın abdi ve memlûküdür- hem kâinatın hukuk-u kemâlâtına karşı bir tecavüz, bir zulümdür. Evet, nasıl ki küfür,

---

Gaye-i fıtrat: Yaratılış gayesi.

Hikmet-i ilâhiye: İlâhî gaye, hikmet.

Hukuk-u kemâlât: Varlıktaki güzelliklerin, faziletlerin takdiri hak etmeleri.

Memlûk: Kul, köle.

Meşîet-i rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'ın dilemesi.

Nefs-i emmâre: Daima kötüye sevk eden, sürekli günah arzusunda olan nefis.

Netice-i hilkat: Yaratılış neticesi.

mevcudâta karşı bir tahkirdir; terk-i ibadet dahi, kâinatın kemâlâtını bir inkârdır. Hem hikmet-i ilâhiyeye karşı bir tecavüz olduğundan, dehşetli tehdide, şiddetli cezaya müstehak olur.

İşte bu istihkâkı ve mezkûr hakikati ifade etmek için Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, mucizâne bir surette o şiddetli tarz-ı ifadeyi ihtiyar ederek, tam tamına hakikat-i belâgat olan mutâbık-ı mukteza-yı hâle mutabakat ediyor.

Hakikat-i belâgat: Edebiyat (güzel ve etkili söz) gerçeği.

İhtiyar etmek: Seçmek.

İstihkak: Hak etme.

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân: Beyan ve ifadesi ile insanları, benzerini yapmaktan aciz bırakan Kur'ân-ı Kerim.

Mezkûr: Geçen, zikredilen.

Mucizâne: Mucizeli bir şekilde.

Mutabakat etmek: Uygun, denk olmak.

Mutabık-ı mukteza-yı hâl: Durumun gereğine göre olan.

Tahkir: Hakaret etme.

İkinci Suâl

Tabiattan vazgeçen ve imana gelen zât diyor ki:

Her mevcud her cihette, her işinde ve her şeyinde ve her şe'ninde meşîet-i ilâhiyeye ve kudret-i rabbâniyeye tâbi olması çok azîm bir hakikattir. Azameti cihetinde dar zihinlerimize sıkışmıyor. Hâlbuki gözü-müzle gördüğümüz bu nihayet derecede mebzuliyet, hem hilkat ve îcad-ı eşyadaki hadsiz sühûlet, hem sâbık burhanlarınızla tahakkuk eden vahdet yolundaki îcad-ı

Azamet: Büyüklük.

Azîm: Büyük.

Burhan: Delil.

Hilkat: Yaratılış.

Îcad-ı eşya: Eşyayı var etme, yaratma.

Kudret-i rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'ın kudreti.

Mebzuliyet: Bolluk.

Meşîet-i ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın dilemesi.

Sabık: Geçen.

Sühûlet: Kolaylık.

Şe'n: Karakter, işleyiş.

Tahakkuk etmek:

Gerçekleşmek.

Vahdet: Birlik.

eşyada nihayet derecede kolaylık ve sü-
hûlet, hem nass-ı Kur'ân ile beyan edilen

مَا خَلَقُكُمْ وَلَا بَعَثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةً¹
وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ²

gibi âyetlerin sarâhaten gösterdikleri niha-
yet derecede kolaylık, o hakikat-i azîmeyi,
en makbul ve en mâkul bir mesele oldu-
ğunu gösteriyorlar. Bu kolaylığın sırrı ve
hikmeti nedir?

¹ “Sizin hepinizi yaratmak da, ölümünüzün ardın-
dan (âhirette) hepinizi diriltmek de, (O'nun için)
ancak bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir.”
(Lokman sûresi, 31/28)

² “Kıyametin oluş işi ise, başka değil, ancak göz
açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup
biter.” (Nahl sûresi, 16/77)

Hakikat-i azîme: Büyük kesin ifadesi.

hakikat.

Sarahaten: Açıkça.

Nass-ı Kur'ân: Kur'ân'ın

Elcevap: Yirminci Mektup'un Onuncu Kelimesi olan وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹ beyanında, o sır gayet vâzih ve kat'î ve muknî bir tarzda beyan edilmiş. Hususan o mektubun zeylinde daha ziyâde vuzûh ile isbat edilmiş ki; bütün mevcudât, Sâni-i Vâhid'e isnad edildiği vakit, bir tek mevcut hükmünde kolaylaşır. Eğer Vâhid-i Ehad'e verilmezse; bir tek mahlûkun îcadı, bütün mevcudât kadar müşkülleşir ve bir çekirdek, bir ağaç kadar suûbetli olur.

---

¹ "Allah herşeye kâdirdir." (Mâide sûresi, 5/120; Hûd sûresi, 11/4; Rûm sûresi, 30/50; ...).

Mukni: İkna edici.	tek, Yüce Allah.
Sâni-i Vâhid: Bir, tek sanatkâr.	Vâzih: Açık.
Suûbet: Zorluk.	Vuzuh: Açıklık.
Vâhid-i Ehad: Bir ve	Zeyl: Ek, ilâve.

Eğer Sâni-i Hakikîsine verilse, kâinat bir ağaç gibi ve ağaç bir çekirdek gibi ve cennet bir bahar gibi ve bahar bir çiçek gibi kolaylaşır, sühûlet peydâ eder. Ve bil-müşâhede görünen hadsiz mebzuliyet ve ucuzluğun ve her nev'in sühûletle kesret-i efrâdı bulunmasının ve kesret-i sühûlet ve sûratle muntazam, sanatlı, kıymetli mevcudâtın kolayca vücûda gelmesinin sırlarına medar olan ve hikmetlerini gösteren yüzer delillerinden ve başka risalelerde tafsilen beyan edilen bir-ikisine muhtasar bir işaret ederiz.

Kesret-i efrâd: Fertlerin çokluğu.

Kesret-i sühûlet: Kolaylığın artması.

Medar olmak: Sebep, vesile olmak.

Peydâ etmek: Meydana gelmek, oluşmak.

Sâni-i Hakikî: Gerçek sanatkâr.

Tafsilen: Genişçe, ayrıntılı.

Meselâ, nasıl ki yüz nefer, bir zâbitin idaresine verilse; bir neferin, yüz zâbitin idarelerine verilmesinden yüz derece daha kolay olduğu gibi; bir ordunun teçhizat-ı askeriyesi bir merkez, bir kanun, bir fabrika ve bir padişahın emrine verildiği vakit, âdetâ kemiyeten bir neferin teçhizatı kadar kolaylaştığı gibi, bir neferin teçhizat-ı askeriyesi müteaddit merkezlere, müteaddit fabrikalara, müteaddit kumandalara havalesi de âdetâ bir ordunun teçhizatı kadar kemiyeten müşkülâtlı oluyor. Çünkü bir tek neferin teçhizatı için bütün orduya lâzım olan fabrikaların bulunması gerektir.

Kemiyeten: Nicelik olarak.

Müşkülât: Zorluklar, problemler.

Müteaddit: Birçok.

Teçhizat-ı askeriye: Askeri cihazlar.

Zâbit: Subay.

Hem bir ağacın sırr-ı vahdet cihetiyle bir kökte, bir merkezde, bir kanun ile mevâdd-ı hayatiyesi verildiğinden; binler meyve veren o ağaç, bir meyve kadar sühûletli olduğu bilmüşâhede görünür.

Eğer vahdetten kesrete gidilse, her bir meyveye lâzım mevâdd-ı hayatiye başka yerden verilse her bir meyve, bir ağaç kadar müşkülât peydâ eder. Belki ağacın bir enmûzeci ve fihristesi olan bir tek çekirdek dahi o ağaç kadar suûbetli olur. Çünkü bir ağacın hayatına lâzım olan bütün mevâdd-ı hayatiye, bir tek çekirdek için de lâzım oluyor.

Bilmüşâhede: Görerek.

Enmûzec: Numûne, örnek.

Mevâdd-ı hayatiye: Hayat için gerekli maddeler.

Sırr-ı vahdet: Birlik sırrı.

Vahdetten kesrete gitmek: Birlikten çokluğa gitmek (Bir yaratıcının varlığına inanmayıp çok yaratıcılar kabul etmek)

İşte bu misaller gibi yüzler misaller var, gösteriyorlar ki vahdette nihayet derecede sühûletle vücûda gelen binler mevcud, şirkte ve kesrette bir tek mevcuttan daha ziyade kolay olur. Sâir risalelerde bu hakikat iki kere iki dört eder derecede isbat edildiğinden onlara havale edip, burada yalnız bu sühûlet ve kolaylığın ilim ve kader-i ilâhî ve kudret-i rabbâniye nokta-yı nazarında gayet mühim bir sırrını beyan edeceğiz. Şöyle ki:

Sen bir mevcutsun. Eğer Kadîr-i Ezelî'ye kendini versen, bir kibrit çakar gibi hiçten, yoktan, bir emirle, hadsiz kudretiy-le seni bir anda halk eder. Eğer sen kendini

Halk etmek: Yaratmak.

Kadîr-i Ezelî: Güç ve kuvvetinin başlangıcı ve sonu olmayan Hz. Allah.

Kudret-i rabbâniye:

Cenâb-ı Hakk'ın kudreti.

Nokta-yı nazar: Bakış noktası, açısı.

Şirk: Cenâb-ı Hakk'a eş, ortak koşma.

O'na vermezsen, belki esbab-ı maddiyyeye ve tabiata isnad etsen, o vakit sen kâinatın muntazam bir hülâsası, meyvesi ve küçük bir fihristesi ve listesi olduğundan; seni yapmak için kâinatı ve anâsırı ince elek ile eleyip hassas ölçülerle aktâr-ı âlemden senin vücûdundaki maddeleri toplamak lâzım gelir. Çünkü esbab-ı maddiye yalnız terkib eder, toplar. Kendilerinde bulunmayı hiçten, yoktan yapamadıkları, bütün ehl-i akıl yanında musaddaktır. Öyle ise küçük bir zîhayatın cismini aktâr-ı âlemden toplamaya mecbur olurlar.

İşte vahdette ve tevhidde ne kadar

Aktâr-ı âlem: Âlemin her tarafı, dört bir yanı.

Anâsır: Unsurlar, öğeler.

Esbab-ı maddiye: Maddî sebepler.

Musaddak: Tasdik edi-

len, kabul edilen.

Tevhid: Cenâb-ı Hakk'ı birleme.

Vahdet: Cenâb-ı Hakk'ın birliği.

Zîhayat: Canlı.

kolaylık ve şirkte ve dalâlette ne kadar müşkülât var olduğunu anla!

İkincisi: İlim noktasında hadsiz bir sühûlet vardır. Şöyle ki:

Kader, ilmin bir nev'idir ki her şeyin mânevî ve mahsus kalıbı hükmünde bir miktar tayin eder. Ve o miktar-ı kaderî, o şeyin vücûduna bir plân, bir model hükmüne geçer. Kudret îcad ettiği vakit, gayet sühûletle o kaderî miktar üstünde îcad eder.

Eğer o şey muhit ve hadsiz ve ezeli bir ilmin sahibi olan Kadîr-i Zülcelâl'e verilmezse –sâbıkan geçtiği gibi– binler müşkülât değil, belki yüz muhalât ortaya düşer.

Dalâlet: Sapıklık, yanlışlık (İslam'a uymayan her türlü yanlış düşünce)

Kadîr-i Zülcelâl: Büyük-
lük ve gücün yegâne
sahibi Hz. Allah.

Muhalât: Muhaller,
mümkün olmayan şeyler.

Muhit: Şümüllü,
kapsamlı.

Sâbıkan: Daha önce.

Çünkü o miktar-ı kaderî ve miktar-ı ilmî olmazsa binler hâricî ve maddî kalıplar, küçücük bir hayvanın cesedinde istimâl edilmek lâzım gelir.

İşte vahdette nihayetsiz kolaylık ve dalâlette ve şirkte hadsiz müşkülâtın bir sırrını anla; وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ¹ âyeti, ne kadar hakikatli ve doğru ve yüksek bir hakikati ifade ettiğini bil!

Üçüncü Suâl

Eskiden düşman, şimdi dost olan mühtedî *diyor ki*:

¹ “Kıyametin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter.” (Nahl sûresi, 16/77)

İstimâl: Kullanma.

Mühtedî: İslâm ile şereflenen, hidayete eren.

“Şu zamanda çok ileri giden feylesoflar diyorlar ki: Hiçten hiçbir şey îcad edilmiyor ve hiçbir şey idam edilmiyor; yalnız bir terhib, bir tahlildir ki kâinat fabrikasını işlettiriyor.”

Elcevap: Nur-u Kur’ân ile mevcudâta bakmayan feylesofların en ileri gidenleri bakmışlar ki, tabiat ve esbap vasıtasıyla bu mevcudâtın teşekkülât ve vücûdlarını –sâbıkan isbat ettiğimiz tarzda– imtinâ derecesinde müşkülâtlı gördüklerinden, iki kısma ayrıldılar.

Bir kısmı sofestâî olup, insanın hâssası olan akıldan istifa ederek, ahmak hayvanlardan daha aşağı düşerek, kâinatın

Esbap: Sebepler.

Hâssa: Özellik, hususiyet.

İmtinâ: Çekinme, uzak durma.

Sofestâî: Şüpheci..değişmez gerçeğin varlığına inanmayan.

Teşekkülât: Oluşumlar, meydana gelmeler.

vücûdunu inkâr etmeyi; hatta kendilerinin vücûdlarını dahi inkâr etmesini, dalâlet mesleğinde esbap ve tabiatın îcad sahibi olmalarından daha ziyade kolay gördüklerinden; hem kendilerini, hem kâinatı inkâr edip cehl-i mutlaka düşmüşler.

İkinci gürûh bakmışlar ki; dalâlette, esbap ve tabiat mûcid olmak noktasında, bir sinek ve bir çekirdeğin îcadı, hadsiz müşkülâtı var ve tavr-ı aklın haricinde bir iktidar iktiza ediyor. Onun için bilmecburiye îcadı inkâr ediyorlar, “Yoktan var olmaz.” diyorlar ve idamı da muhal görüyorlar, “Var yok olmaz.” hükmediyorlar. Yalnız, harekât-ı zerrât ile tesadüf rüzgârlarıyla bir terkiib ve tahlil ve dağılmak ve toplan-

Bilmecburiye:

Mecburen.

Cehl-i mutlak: Bütünyle cehalet.

Harekât-ı zerrat:

Zerrelerin (atomların) hareketleri.

İktiza etmek: Gerekmek.

Tavr-ı akıl: Aklın imkânı, sınırı.

mak suretinde bir vaziyet-i itibâriye tahayyül ediyorlar.

İşte sen gel, ahmaklığın ve cehaletin en aşağı derecesinde, en yüksek akıllı kendini zanneden adamları gör ve dalâlet, insanı ne kadar maskara ve süflî ve echel yaptığını bil, ibret al!

Acaba her senede dört yüz bin envâi birden, zemin yüzünde îcad eden ve semâvât ve arzı altı günde halk eden¹ ve altı haftada, her baharda, kâinattan daha sanatlı, hikmetli zîhayat bir kâinatı inşâ eden bir kudret-i ezeliye, bir ilm-i ezelnin

---

¹ Bkz.: A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/7...

Echel: Pek cahil.

İlm-i ezeli: Cenab-ı Hakk'ın ezeli, sonsuz ilmi.

Kudret-i ezeliye: Cenâb-ı

Hakk'ın ezelden gelen sonsuz güç ve kuvveti.

Süflî: Basit, değersiz.

Vaziyet-i itibariye:

Farazî ve göreceli durum.

dâiresinde plânları ve miktarları taayyün eden mevcudât-ı ilmiyeyi, göze göstermeyen bir eczâ ile yazılan ve görünmeyen bir yazıyı göstermek için sürülen bir eczâ misillü, gayet kolay o mâdumat-ı hâriciye olan mevcudât-ı ilmiyeye vücûd-u hâricî vermeyi o kudret-i ezeliyeden uzak görmek ve îcadı inkâr etmek, evvelki gürûh olan sofestâîlerden daha ziyâde ahmakâne ve cahilânedir. Bu bedbahtlar, âciz-i mutlak ve yalnız bir cüz-ü ihtiyarîden başka ellerinde olmayan firavunlaşmış kendi nefisleri, hiçbir şeyi idam ve yok

Âciz-i mutlak: Çok âciz, pek güçsüz.

Cüz-ü ihtiyarî: İnsanın zayıf, küçük, seçme ve ayırma melekesi, iradesi.

Ecza: Cüzler, parçalar.

Mâdûmât-ı hariciye: Şehadet âleminde müstakil varlığı olmayan, ilmî

varlıklar.

Mevcudat-i ilmiye: Var oldukları ilmen bilenen varlıklar.

Taayyün etmek: Belli olmak.

Vücûd-u hâricî: Müstakil varlık.

edemediklerinden ve hiçbir zerreyi, bir maddeyi, hiçten, yoktan îcad edemediklerinden ve güvendikleri esbap ve tabiatın ellerinde hiçten îcad gelmediği cihetle, ahmaklıklarından diyorlar: “Yoktan var olmaz. Var da yok olmaz.” deyip, bu bâtil ve hata düsturu, Kadîr-i Mutlak’a teşmil etmek istiyorlar.

Evet Kadîr-i Zülcelâl’in iki tarzda îcadı var:

Biri, ihtirâ’ ve ibdâ’ ile dir. Yani hiçten, yoktan vücûd veriyor ve ona lâzım her şeyi de hiçten îcad edip eline veriyor.

İbdâ’: Önceden benzeri olmayan bir şey yaratma.

İhtirâ’: Var olmayan bir şey yaratma.

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten mutlak ve sınırsız kudret sahibi

Hz. Allah

Kadîr-i Zülcelâl: Büyüklük ve gücün yegâne sahibi Hz. Allah.

Teşmil etmek: Yaymak, genişletmek, içine aldirmek.

Diğeri, inşâ ile, sanat iledir. Yani kemâl-i hikmetini ve çok esmâsının cilvelerini göstermek gibi çok dakîk hikmetler için kâinatın anâsırından bir kısım mevcudâtı inşâ ediyor; her emrine tâbi olan zerrâtları ve maddeleri, rezzâkıyet kanunuyla onlara gönderir ve onlarda çalıştırır.

Evet Kadîr-i Mutlak'ın iki tarzda, hem ibdâ' hem inşâ suretinde îcadı var. Varı yok etmek ve yoğu var etmek en kolay, en sühûletli, belki dâimî, umumî bir kanundur. Bir baharda, üç yüz bin envâ-ı zîhayat mahlûkatın şekillerini, sıfatlarını, belki

Anâsır: Unsurlar.

Envâ-yi zîhayat: Canlı türleri.

İnşâ: Değişik ve farklı unsurları bir araya getirerek yaratma.

Kemâl-i hikmet:

Mükemmel bir hikmet (bütünüyle hikmet)

Rezzâkıyet: Yaratılanların rızık ihtiyaçlarını gözeterek ihtiyaçlarına göre vermek.

zerrâtlarından başka bütün keyfiyât ve ahvâllerini hiçten var eden bir kudrete karşı, “Yoğu var edemez!” diyen adam, yok olmalı!

Tabiatı bırakan ve hakikate geçen zât diyor ki:

Cenâb-ı Hak’a zerrât adedince şükür ve hamd ü senâ ediyorum ki kemâl-i imanı kazandım, evhâm ve dalâletlerden kurtuldum ve hiçbir şüphem de kalmadı.

الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى دِينِ الْإِسْلَامِ وَكَمَالِ الْإِيمَانِ¹

¹ Bize ihsan ettiği İslâm Dini ve tam, yüksek iman nimeti sebebiyle Rabbimize hamd olsun.

Dalâlet: Sapıklık, yanlış- mükemmel bir iman.

lık (İslâm’a uymayan her türlü yanlış düşünce) **Keyfiyât:** Nitelikler.

Evham: Zanlar, aslı esa- **Zerrat:** Zerrelere,

sı olmayan kuruntular. atomlar.

Kemâl-i iman: Tam,

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ
الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

---

¹ “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

Kaynakların Tesbitinde Faydalanılan Eserler

eş-Şehristanî, Muhammed İbn Abdilkerim İbn Ebî Bekr Ahmed (479-548 h.); *el-Milel ve'n-nihal*, [Tahkik: Muhammed Seyyid Cî-lânî], I-II, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1404 h.

el-Îcî, Ebu'l-Fazl Adudiddin Abdurrahman İbn Ahmed Abdulgaffar (v. 756/1355); *Kitabu'l-Mevakıf*, [Tahkik: Abdurrahman Umeyre], Dâru'l-cıl, Beyrut, 1997.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Ömer İbn Kesîr ed-Dimaşkî (v. 774 h.); *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XIV, Dâru'l-meârif, Beyrut, ts.

Karma İndeks

A

A'râf sûresi, 7/54 85
Ahkâm 47
ahmaku'l-humaka 42
aktâr-ı âlem 80
Ankara 5
Avrupa 29, 31
Ayasofya 44
ayna-yı esmâ-yı rabbâni-
ye 68

B

Bakara sûresi, 2/32 90
bekâ 19
belâgat 72
bilmüşâhede 76, 78
bürhân 6

C

Cehennem 66
Cenâb-ı Hak 4, 59, 66,
69, 71, 89
Cennet 76
cihâzât-ı harbiye 37

cilve 28, 32, 47, 51, 53
cilve-i esmâ 53
Cuma 44

Ç

çam ağacı 37
çekirdek 36, 75, 76, 78
çiçek 30, 76

D

dalâlet 26, 84, 85
dehşetli kelimeler 7
dil 22
dinsizlik 6
dinsizlik fikri 6
dirhem 10

E

eczâ 86
eczâhâne 9, 12
ednâ 59
Eflâtun 21
ehadiyet 61
ejderha 5

Esbap 7, 12
 esbâb-ı âlem 8
 esbâb-ı maddiye 14, 80
 esbapperest 50
 esbap 62, 83, 84, 87
 esir 35, 44
 Evcedethü'l-esbap 7

F

fikr-i küfrî 1, 31, 65
 Firavun 36

G

göz 20, 22
 güneş 65

H

hakâik-i imaniye 3
 Hakîm 12, 16, 29, 62
 Hâkim 47, 63
 Hakîm-i Ezelî 12
 halife 60
 Hâlık 28, 48, 59, 62
 Hâlık-ı Kâinat 28
 hamd 89
 hâric-i dâire-i akliye 38
 hasta 67

hastalık 67
 hava 30
 herc ü merc 60
 hikmet 13, 27, 28, 34,
 71, 72
 hikmet-i ilâhiye 71, 72
 hilkat 73
 Hûd sûresi, 11/4 75
 Hûd sûresi, 11/7 85
 hurafe 1, 3, 11, 32

İ

ibadet 63, 67, 70, 72
 ibadeti terk 66, 68, 70,
 71
 ibda' 87, 88
 İbrahim sûresi, 14/10
 4, 49
 îcad 7, 8, 12, 27, 34,
 38, 46, 50, 52, 55, 56,
 57, 58, 73, 81, 83, 84,
 85, 87
 ihtira' 87
 ihtiyar 72
 İktezathü't-tabiat 7, 26
 ilim 13, 21, 28, 46, 79,
 81

ilm-i ezeli 85
iman 7, 58
imtinâ 33, 34, 38, 57, 83
inkâr 7, 40, 44, 64, 65,
68, 84, 86
inkışaf 6
insan 7, 11, 29, 31, 40,
45, 63, 69
intisap 33, 35, 36
İslâm ordusu 5
istifham-ı inkârî 4
istiğnâ-yı mutlak 61
istimdâd 5

K

Kader 81
kader-i ilâhî 36, 79
kaderî ağaç 37
Kadîr 8, 13, 16, 20, 23,
29, 50, 55, 79, 81, 87
Kadîr-i Ezeli 14, 20,
23, 79
Kadîr-i Külli Şey 55
Kadir-i Mutlak 88
Kadîr-i Mutlak 51, 87
Kadîr-i Zülcelâl 8, 13, 30,
81, 87
kâinat 21, 69, 76, 83

kâinatın meyvesi 63
kâinattaki makâsıd-ı
âliye 64
kalb 22
kalem-i kader 20, 27
kalem-i kudret 20
kanun 44, 77, 78
karbon 30
karınca 36
kâtib 52
kavânîn-i âdetullah 56
kavl-i leyyin 3
kışla 43
kudret-i ezeliye 85
küfrün temel taşı 1
küfür 13, 71
küfr 1
külli 13
Kur'ân 3, 5, 43, 66, 67,
72, 74, 83
Kur'ân-ı Hakîm 5
Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân
72
Kur'ân'a hücum 3

L
Lokman sûresi, 31/28 74

M

Mâbûd-u Bilhak 65
 Mâbûd-u Ezeli 45, 46
 Mâbûd-u Mutlak 62
 mâdumat-ı hariciye 86
 Mâide sûresi, 5/120 75
 mânevî makine 27
 mânevî yara 67
 masnû 23, 57
 matbaa 24, 55
 mâzi 21
 medeniyet 38
 mektub-u samedânî 53,
 68
 mektup 23
 men'-i iştirak kanunu 60
 meşîet-i rabbâniye 71
 mevâdd-ı hayatiye 12, 78
 mevcudât 7, 28, 29, 32,
 39, 42, 48, 75, 86
 mevcûdât-ı ilmiye 86
 mikdar-ı kaderî 81, 82
 mikyas 69
 mizan-ı mahsus 11
 Mü'min sûresi, 40/60 66
 muannid 19, 26
 muattil 26

Müddessir sûresi, 74/42-
 43 66
 muhal 1, 8, 11, 12, 23,
 25, 34, 54, 58, 84
 muhâlât 26, 81
 mükâbere 65
 mülhid 8
 mümtenî 8, 31, 34
 münkir 1, 19, 45
 mürekkebe 52
 mütecâvizâne 3
 muvâzene 22
 müvellidülhumuza 30
 müvellidülmâ 30

N

nakış 47
 Nakkaş 43, 47, 53
 Nakkaş-ı Ezeli 43, 53
 namazı terk 67
 nazar 17, 22
 nefer 77
 nefis 71
 Nemrud 36
 netice-i hilkat 64
 Nur 5, 83

P

perde-i izzet 48

R

redd-i müdahale

kanunları 60, 61

redd-i müdahale kanunu

60

rezzâkıyet 88

Risale-i Nur 3

rızık 19

rubûbiyet 42, 61

Rûm sûresi, 30/50 75

S

sanat 22, 27, 41, 47, 88

sanat-ı rabbâniye 41

Sâni' 42, 43, 47, 55,

68, 75

Sâni-i Hakikî 76

Sâni-i Kadîm 42

Sâni-i Vâhid 75

Sâni-i Zülcelâl 43, 55

saray 19, 21, 39

saray-ı âlem 40

semâvât 50, 85

sinek 14, 34, 84

Sofestaî 15, 83

Sultan-ı Ezelî 45

Sultan-ı Ezel ve Ebed

45, 68

Ş

Şâri' 48

şehâdet 42

şek 4

Şems-i Ezelî 27, 28

Şeriat 44

şeriat-ı fitriye 46, 48, 56

Şeriat Sahibi 44

şirk 81

şükür 63, 64, 89

T

tabiat 1, 3, 7, 8, 24, 26,

27, 29, 41, 42, 46, 47,

56, 65, 73, 80, 83, 84

tabiata tapan 50

tabiatperest 57, 64

tabiiyyûn 1

Tabiiyyunlar 31, 47

taharri 39

tard-ı şerik 62

tarîk-i vahdâniyet 9

târikü's-salât 70

târikü's-salâtlar 66
 tebeddül 41
 Teşekkele binefsihî 7, 18
 tezyin 38, 39
 tiryak 10, 11, 12, 13
 tohumlar 30

U

ubûdiyet 62
 ulûhiyet 61

V

Vâcibü'l-vücut 23, 34,
 38, 41, 49, 58, 62
 vahdâniyet 4, 65
 vahdâniyet-i ilâhiye 4, 65
 vahdet 49, 73, 78
 vahdetten kesrete 78
 vâhid 17
 Vâhid-i Ehad 13, 23, 35,
 63, 75
 vücûd-u hâricî 86

Y

Yeni Gün Matbaası 6
 Yirminci Mektup 75
 Yirmi Üçüncü Lem'a 1
 Yunan 5
 Yûnus sûresi, 10/3 85

Z

zaman-ı Âdem 54
 Zât-ı Ehad-ı Samed 32,
 33
 Zât-ı Zülcelâl 61
 zerrât 28, 84, 89
 zındıka 5
 zîşuur 63
 ziyâ 30
 zulüm 68